

MEHMED AKİF'İN FRANSIZCADAN TERCÜMELERİ

Tercüme Bilimi Açısından Bir Değerlendirme(*)

Ş. Alpaslan Yasa*

İTHÂF

*Çalışmamız, değerli Mehmed Âkif müteahhisi,
araştırmacı-yazar M. Ertuğrul DÜZDAĞ'a
ithâf edilmiştir. Onun kıtâletîği malzeme olmasaydı,
bu çalışma yapılmazdı.*

Şüphesiz, Mehmed Âkif mehûm, ülkemizde, zorakilik ve sun'ilik eseri olmadan, gayet tabii bir alâkayla hakkında en fazla araştırma ve neşriyat yapılan bir şahsiyettir. Şâyet bunun bir sebebi onun "Millî Şâirimiz" olması ise, diğer sebebi de, elbette ki, Milletimizin, onu, Türklük rûhunun –kendi bağrından fırlanmış- en has bir temsilcisi olarak görmesi ve, arkadaşı Midhat Cemal Kuntay'ın aynelyakîn tavsifinde tam ifâdesini bulduğu gibi (Kuntay 2007: 457), özü sözü doğru bir «sahici adam» sıfatıyla, hiçbir baskı ve şartlanmaya mâruz kalmadan ve her nesilde artan bir sevgiyle gönlünde yaşatması, ahlâkı ve hiç eskimeyen idealleriyle kendine örnek edinmiş olmasıdır. Zâten, ikinci olarak saydığımız bu hasletler değil midir ki ancak ilâhî ilhâmıla yoğrulabilen ve mâşerî vicdânımızın en yüksek ifâdesi olan, işte tam da bu sâikle Türkiük vâir oldukça yaşayacak olan "Millî Marş"ı yazmanın elzem şartlarıdır.

Şâyân-ı hayrettir ki bu büyük alâkaya rağmen, Mehmed Âkif'in belki hiç

*Öğr.Gör. Hacettepe Üniversitesi, Melâcım-Tercümanlık Bölümü.

araştırılmayan bir yönü, onun mütercimliğidir. Hâlbuki o çok velûd bir mütercimdir ve bu sâhada, tercüme teorisine veya bilimi bakımından da dikkate alınmaya değer görüşler ve –daha da mühimi– bir pratik ortaya koymuştur. Gerçekten, bihakik vâkif olduğu üç lisândan –Arapça, Farsça ve Fransızcadan– yaptığı mensûr ve manzûm tercümele, başlı başına bir tercüme külliyyâtı teşkil etmektedir. Mâmâtih, Türkiye’de tercüme bilimi ve bu çerçevede tercüme târihi araştırmaları henüz emekleme safhasında olduğundan, belki de bu durumu fazla yadırgamamak lâzımdır.

Mehmed Âkif’in (1873-1936), 20 yaşından itibaren şiirlerini muhtelif mecmûalarda neşre başladığı bilinmektedir. Neşredilen muhtemel ilk nesrinin ise, Fransızcadan bir tercüme olması dikkate şâyandır. Fevziye Abdullâh Tansel’in araştırmalarına göre, Maârif mecmûasında, Sâdi imzâsıyla, 1895 Mayıs ilâ Ağustos aylarında 7 nüsha tefrika edilen “Mebâhis-i ilm-i Servet” başlıklı makale, Mehmed Âkif’e âittir. (Düzdağ 2002: 16) 9 Mayıs 2008 tarihinde, Mehmed Âkif’in Fransızcadan tercümeleriyle alakalı esâs malzememizi bize gönderen Ertuğrul Düzdağ, eklediği kısa bir notta, aynen şu bilgiyi vermektedir:

«Maârif Mecmûasının Mayıs-Ağustos 1895 sayılarında (Sa’dî) imzâsıyla çıkan (Mebâhis-i ilm-i Servet) tefrikasının da Âkif Bey’e âit bir tercüme olduğu sanılıyor. (Fransızca’dan. (Ben görmedim.)»

İbnülemin Mahmûd Kemâl başta olmak üzere kendisinin de dâhil olduğu bir edebî hey’et tarafından çıkarılan Resimli Gazete’nin 10 Şubat 1898 târihli 61. nüshasından itibaren bu mecmûada şiirlerini neşretmeye başlayan Mehmed Âkif’in ikinci müteşir nesri de, aynı mecmûanın Ağustos-Aralık 1898 nüshalarındaki, yine Fransızcadan yaptığı (bu çalışmamızda husûsen üzerinde duracağımız) Uranie romanının tercümesidir.

1898 senesinin Kasım-Aralık aylarında, Servet-i Fünûn mecmûasının üç nüshasında ise, “Bedâyi’ü’l-Acem” başlığı altında Sâdi’den yaptığı manzûm ve mensûr tercümele neşredilmiştir.

Bundan sonra, eğer bilgilerimiz eksik değilse, Mehmed Âkif’in tercümelelerine uzunca bir müddet ara verdiği, Mevrûtiyet İhtifâlından sonra ise, hayatında, çok feyizli bir tâlif ve tercüme döneminin başladığı görülüyor. 1908’den sonraki devre için, Ertuğrul Düzdağ’dan naklen, şu bilgileri kaydetmekle yetinelim:

«Mehmed Âkif, (1908 sonrasında,) hepsi de Sîrât-ı Müstakîm / Sebîlû’l-Reşâd dergisinde yayımlanmış ve 268 tefrika devam etmiş olan 55 ayrı tercüme yapmıştır. Bunların birkaçında ‘Sa’dî’ mahlasını kullanmıştır.

•Tercümele, altı yazardan yapılmıştır. Bunların ilk beşi, Arapça ve sonuncusu, Fransızca yazmışlardır. Yapılan tercümelelerin yazar ve tefrika sayısı bakımından dağılışı şöyledir: Ferid Vecdi: 7 tercüme, 73 tefrika / M. Abdül: 31 tercüme, 48 tefrika / Azmûde Refik: 1 tercüme, 3 tefrika / Şeyh Şibli En-Nu’mânî: 1 tercüme, 10 tefrika / Abdülazîz Câviş: 13 tercüme, 122 tefrika / Saîd Halîm Paşa: 2 tercüme, 12 tefrika.

(...)

•Kitap olarak basılmış tercümele de şunlardır:

1) Ferid Vecdi’den Müslüman Kadını, İstanbul, Ahmed Sakî Bey Matbaası, 1325 (1909).

165 sayfa, *Sıralı Müstakim Kütüphânesi*, aded: 5

2) Muhammed Abdül'ân Hanota (Hanotaus)'nun Hücûmuna Karşı Şeyh Muhammed Abdül'un İslâm Müdâfaası, *İstanbul, Tevsi-i Tıbb'at Matbaası*, 1331 (1915), 80 sayfa, *Sebilü'r-Reşâd Kütüphânesi*, aded: 8

3) Said Halim Paşa'dan İslâmlaşmak, *İstanbul, Hukuk Matbaası*, 1337 (1917), 32 sayfa, *Sebilü'r-Reşâd Kütüphânesi Neşriyatı*

4) Abdülazîz Câviş'den Anglikan Kilisesine Cevâb, *İstanbul, Evkaaf-ı İslâmiyye Matbaası*, 1339-1341 (1925), 290 sayfa, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umûr-i Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Tedkikat ve Telifât-ı İslâmiyye Neşriyatından*, aded: 9

5) Abdülazîz Câviş (veya Caviş)'den İçkinin Hayât-ı Beğerde Açtığı Rahmeler, *Ankara, Ali Şukrî Matbaası*, 1339-1341 (1925), 68 sayfa, *Tedkikat ve Telifât-ı İslâmiyye Neşriyatından*, aded: 4. » (Düzdağ 2002: 157-159)

Tabii, listeye, bir de -ne yazık ki zâyi edilmiş- *Kur'ân-ı Kerim* meâlini eklemek lâzımdır.

Bütün bu tercümelerin hiç biri, bugüne kadar, tercüme bilimi veya tercüme usûlü açısından tedkik edilmemiştir. Biz de, bu araştırmamızda, dikkatimizi, husûsiyle *Uranie* tercümesine teksîf edeceğiz.

Bu tercüme üzerinde mütâlaada bulunmadan evvel, bir nebze, Mehmed Âkif'in Fransızca bilgisi üzerinde durmak gerekir.

Kendi anlatıklarından biliyoruz ki (Cündioğlu 2004: 82) büyük bir dil merakına sâhipti ve onun içindir ki Rüşdiye (Ortaokul) tahsili çerçevesinde öğrenmeye başladığı üç yabancı dildeki bilgisini, büyük bir sebatla, kendi kendine çalışarak, mükemmel denilecek bir seviyeye çıkardı. 1893'te, 20 yaşında Baytar Mektebinden mezun olduktan bir müddet sonra Baytar Müfettiş Muâvini olarak Edirne'de çalışmış, birkaç sene sonra da, 1896'da, vazîfeyle Adana'ya gitmiş, orada tanışıp yakın dostluk kurduğu Bursalı Miralay Baytar İbrâhim Edhem Bey'le Fransızca çalışmaları yaparak Fransızcasını iyice geliştirmişti. Daha sonra yine memuriyeti çerçevesinde Şam'a gitmiş ve 1898 yılı içinde, *Uranie* tercümesine burada başlamıştır. (Cündioğlu 2004: 84-86) Aynı yıl İstanbul'a dönecek, *Resimli Gazete*'de tercümesini tefrika ettirecek, fakat birkaç sayıdan fazla devam edemeyecektir. Demek ki *Uranie* tercümesi onun gençlik çağının (25 yaşının) mahsûlüdür, fakat Fransızcasının iyi derecede olduğu bir devresine şittir.

Bilâhare, Arapça ve Farsçasıyla beraber Fransızcasını da fevkalâde ilerletmiş ve hayranlık duyulacak bir seviyeye getirmiştir. Bu hususta, farklı şahitler tarafından nakdedilen bâzı hâtıralar, onun, kolay kolay ulaşılamayacak Fransızca seviyesini meydana koymaktadır. Bu hâtıralardan bir tânesini Midhat Cemal Kuntay anlatır. Halkalı Zirâat Mektebinde "kütâbet-i resmiye" dersi vermeye başladığı 1906 yılında, haftada bir gün, yeni tanıştığı genç arkadaşı Midhat Cemal'in evine uğramakta, ikisi birlikte Fransızca edebî kitaplar okumakta, sohbet etmektedirler. Bu ziyaretlerinden birinde, Mehmed Âkif, arkadaşının masasında Ernest Renan'ın Fransızca *Çocukluk ve Gençlik*

Hâtraları'nı görür. Kitaptan "Akropol Hakkındaki Münâcat"ı bulur ve onu, evvelâ yüksek sesle ve pürüzsüz bir telâffuzla okur, sonra: «Burasını beraber tercüme etsek!» diyerek, metni, Türkçe yazılmış gibi okuyup bir nefeste tercüme eder. Midhat Cemal, onun, hem Fransızca düzgün telâffuzuna, hem de «başka lisanı en yerli Türkçeye çevirmekteki bu melekesine» hayran kalarak için için ondan «istifâde»ye karar verir. (Kuntay 2007: 37) İstiklâl Harbi sırasında Kastamonu'da geçen buna benzer bir hâdiseyi Açığsöz gazetesi sâhibi Hüsnü Açığsöz de nakletmektedir. Yine çok şâyân-ı dikkat olan bu hâdiseyi, Eşref Edib'in kitabından aynen ictibâs ediyoruz:

«Bir gün idârehanede oturuyorduk. O vakitki İstiklâl Mahkemesi âzâlarından iki zât, ellerinde Fransızca Tan (Le Temps olmalı) gazetesi olduğu hâldede geldiler. Bu nüshada (Kuvâ-yı Millîye) hakkında sitâyışkâr yazılar vardı. Fransızca makaleyi cümle cümle okuyarak tercüme etmeye, bana da Türkçesini yazdırmaya başladılar. Fakat aralarında kelime ve cümle tercümeleri hakkında ihtilâf baş gösterdi. O zamâna kadar pencereden dışarıyı seyreden Üstâd, bu münâkaşa üzerine döndü:

- Müsâde ederseniz ben söyleyeyim de yazsın, dedi.

Gazeteyi aldı. Fransızcasını hiç söylemeden doğrudan doğruya Türkçesini yazdırdı. Tercümeyle sevaşan arkadaşlar bunu görünce:

-Atedersiniz Üstâd, biz sizi zahmete sokmak istemezdik, dediler.

Hâlbuki Üstâdın Fransızca bildiğini zannetmediklerini sanırdan bana söylediler.» (Eşref Edib 1962: 150)

Daha başka bazı hâtralardan, Fransız edebiyâtının en mütenâ eserlerini okuyup anladığı gibi, Arapçadan Fransızcaya ardı sıra usûlüyle tercüme yapabilecek kadar bu dilleri rahatça konuştuğunu ve yine Arapça bir eseri Fransızcaya tercüme edebilecek kadar bu dillerde yazma mahâretine sâhip olduğunu öğreniyoruz. Nitekim, 1914 Kasımında, Şeyh Sâlih Et-Tunusî'nin Hakikatü'l-Cihâd risâlesini, aynı günlerde, La Vérité au sujet de la guerre sainte ismiyle Fransızcaya tercüme edip neğrettirmiş ve 1914 sonu ilâ 1915 başında yine aynı zât ile Berlin'de bulunduğu sırada, onun Arapça nutuklarını hemen peşi sıra Fransızcaya tercüme ederek Arapçadan Fransızcaya tercümanlık yapmıştır. (Cündioğlu 2004: 61-62)

Onun, kendisini Fransızcaya ve yeni tarz şiire teşvik eden yakın arkadaşı İspartalı Halık'ın, 1906 yılında, Boileau'dan Art poétique tercümesine de çok emeğinin geçtiğini, bu zât Kuntay'a anlatıyor. (Kuntay 2007: 23) Kezâ:

«Umûmî Harb yıllarında, Anatol Frans'ın [Anatole France] (Tayis'ini [Thais] okuduktan sonra Arap edibi İsmâil El-Hâfız Efendi'ye anlatmış, eserin birçok yerlerini tercüme etmiş, İsmâil Efendi hayretler içinde kalmıştı.» (Eşref Edib 1962: 27)

Fransızcaya bunca vâkıf olan, Fransız kültürünün iyi taraflarından büyük bir hevesle istifâde eden ve herkesin de istifâde edebilmesi için Fransızcadan faydalı eserlerin tercümesini harâretle teşvik eden Mehmed Âkif, konuşmasına Frenççe tek kelime bile kaşınmamaya husûsî bir itinâ gösterirdi. (Düzdağ 2002: 246) Çünkü o, cancağır arkadaşı, «kardeşim» diye andığı (Safâhat: "İstibdâd") Midhat Cemâl'in şahâdet ettiği gibi: «Yazarken de, yaşarken de Türk olduğuna mağrûrdur.» İstifâdeye evet, fakat onlara

benzemeye ve onların tarzıyla konuşarak dilimizi bozmaya hayır: «*Frenk olmaktan iğrenir. (...) 'Hamam almak' ['Prendre un bain' veya 'prendre une douche': duş yapmak yerine 'duş almak'] tâbiri, düşman çizmesi kadar ona dokunur. Gayzını tutamaz. Meşrûiyete: '- Kaç trenini alacağız' diye aralarında konuşan gençlere, onları tanımadığı hâlde: '- Treni daha sizin Devletiniz alamadı! Siz nereden alıyorsunuz?' der. Güzel Türkçenin üstüne titer. Ve güzel Türkçeye dokunanlara garezdir. Dininden sonra dili gelir.» (Kurtay 2007: 335, 334)*

Mehmed Âkil, genç yaşından itibaren, devrinin bütün belli başlı edipleri gibi, Garp ve husûsen Fransız edebiyatına büyük alâka duymuş, Avrupa edebiyatından istifade yolunu seçmişti. Yalnız arkadaşları, onun, pek çok Fransız edebî klasîğini asıllarından okuduğunu bildiriyorlar. Bunların içinde husûsen Lamartine'e hayrân olduğu, Alphonse Daudet'yi çok sevdiği ve Zola'yı harâretle sâhiplendiği dikkat çekiyor. Lamartine'in *Les Méditations poétiques*, *Les Harmonies poétiques et religieuses* gibi manzûm eserlerinin Türkçeye kazandırılmasını ve yine ondan daha evvel tercüme edilen *Graziella* ve *Raphaël* romanlarına –bu tercümelemlerin dilini beğenmediği için– tekrâr tercüme edilmelerini istiyor. Bu arada, Dumas fils'in *La Dame aux camélias*'ından taktirle bahsediyor. (İşref Edip 1962: 25-26; Şengüler neşri 1990: 5/31)

Hayâtı boyunca okumaya devâm ettiği bu yazarlar yanında, Camille Flammarion'un da genç Mehmed Âkil'in alâkasını uyandırdığı görülüyor.

Flammarion (1842-1925), 19. asrın büyük şöhrat sâhibi bir astronom ve yazardır. Gençliğinin ilk yıllarında bir müddet Paris Rasathânesinde devrin büyük astronomu ve Rasathâne Müdürü Urbain Le Verrier ile beraber çalıştıktan sonra 1865'de *Le Siècle* gazetesinin müsbet ilimler muhâbiri olarak neşriyat hayatına atılır ve ölüncüye kadar büyük veya küçük hacimde 76 eser neşreder. Bunlardan, geniş bir okur kitlesi için hazırlanmış bir nevi astronomi ders kitabı mâhiyetinde olan *Halk İçin Astronomi*, *Gökyüzünün Umûmî Tasviri* (*Astronomie populaire, description générale du ciel*) isimli kitabı 1879'da piyasaya çıkar ve pek büyük rağbet göyerek kendisinin vefatına kadar 131 bin nüsha satışa ulaşır. Eserlerinin en büyük kısmı, ilmi eserler ile astronomi ve fizik gibi tabii ilimlere dâir vülgarizasyon eserleridir. Diğerlerinden 5'i, felsefi eser ve 7'si de romandır. Ayrıca 6 kitap da "rûhlarla irtibat" ("spiritisme") hakkındadır. Zira, rûhlarla irtibata inanmakta, hattâ bu sâhayı da müsbet ilimlere dâhil görmekteydi. Yetişme tarzı itibâriyle Katolikliğe bağlıdır ve Allah inancını ilmi delillere dayandırır. 1876 senesinde neşrettiği *Allah'a Götüren Tabiat*'ta (*Dieu dans la nature*) tabiattaki hârikulâde nizâmdan yola çıkarak Allah'ın varlığını isbât etmeyi hedef alır ve kitabında, tabiatı kör gözlerle bakan, ondaki derin mânâyı okumasını bilmeyen maddeci felsefeyi şiddetle terkîd eder. Bu eseri, bir bakıma, Yunus Emre'nin, «*Hak her yerde hâzır / Göz gerekir göresi*» hikmetinin müsbet ilimlerle isbâtı gibidir.

Başta Fransa olmak üzere Avrupa'yı yakından tâkip eden yazarlarımızın Flammarion gibi bir şahsiyeti fark etmemesi düşünülemezdi. Bu cümleden olarak, Hâlid Ziyâ'nın Kırk Yıl'ından onun da Flammarion'a merâk duyduğunu ve Fransa'dan kitaplarını getirttiğini öğreniyoruz. (Hâlid Ziyâ 2008: 184) Bu alâkanın bir iğareti de,

ondan yapılan tercümelemdir. Devrin matbuatında ondan ne ölçüde bahsedildiğini araştıramadık. Mehmed Âkif'in gibi ondan bazı tercümelelerin gazete ve mecmûa sayfalarında kalmış olması muhtemeldir. Fakat, İsmail Habîb'den naklen, hiç olmazsa şu iki kitap tercümesini kaydedebiliriz:

- Balonla Seyâhat. Mütercimi: Rüşdü, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1307 (1891).
- Ürani. Mütercimi: Ahmed Rasim, İstanbul, Âlem Matbaası, 1308 (1892), 140 s., 10 krş.

Tercüme târihimiz hakkındaki Avrupa ve Biz. Garptan Tercümele isimini taşıyan çok kıymetli eserinde, İsmail Habîb, birinci tercüme hakkında, «Burada balonla yapılmış 11 seyahatten bahsedilir.» şeklinde bir cümlelik bir bilgiyle yetinir. Bu kitap, Flammarion'un 1886'de neşredilen Havada Balonla Yolculuk (Navigation aérienne et voyages en balon) kitabının tercümesi olabilir.

İkinci tercüme hakkında ise, aynı eserde şu notu buluyoruz:

«Camille Flammarion meşhur Fransız hey'etşinaslarından olup Paris rasadhanesinde bütün ömrünce hey'et için çalışmış ve pek çok da eserler vermiştir. Hey'et ilmini halkın anlayacağı seviyeye indirerek bu ilme karşı halkın sevgisini temin etmekte çok hayırlı bir rol oynamıştır. Ahmed Rasim tarafından tercüme edilen Ürani eseri de, genç bir âlimin semalar içindeki seyahatine bir aşk macerası da katarak geçirdiği sergüzeştî ve fenni bilgileri romanlaştırılmıştır.» (İsmail Habîb 1941: II/448)

Bu Ürani romanında, yazarın belli başlı bütün fikrî yönleri kendini göstermekte, orada, astronomiye dair bilgiler, rûhlarla itibat mevzûları ve felsefe iç içe geçmektedir. 1889'da neşredilen kitap, üç bölümden meydana gelmiştir. 1. bölüm 5 fasla, 2. ve 3. bölümler ise 6'şar fasla ayrılmıştır. 1891 baskısında, orta boy kitap eb'adiyla, tamamı 371 sayfa tutmaktadır. Ahmed Rasim'in tercümesi 140 sayfa tuttuğuna göre, çok eksik bir tercüme demektir. Mehmed Âkif'in bu tercümeden haberi vardır. Mââmâfih, tercümesine yazdığı "Mukaddime"sindeki şu ifâdeden onu görüp okumadığı anlaşılıyor:

«Ürani'nin baş taraflarının ashâb-ı iktidârdan bir zât tarafından evvelce lisânımıza nakledildiğini ehlîbâdan birinden duyduğum idim. Ne béis var! Bellâ ikmâlîne biz muvaffak olunuz. Tercümemizin bundan böyle her halâ gazetemize dercine gayret edeceğiz.» (Şengül nesri 1990: 5/349)

Sâdece başından –belki- 35-40 sayfa kadar cüz'î bir kısmını tercüme etmiş olsa dahi, Mehmed Âkif'in Fransızcadan tek edebî tercümesi olan ve onun tercüme usûlü hakkında çok iyi bir fikir veren bu eseri biraz daha yakından tanıyalım.

Romanda tahkiyecî, müellifin kendisidir. Eser, baştan sona gayet müessir edebî tasvirlerle doludur ve çok akıcı, ilmi-fikrî izahlarının bile rahatça anlaşılmasını sağlayan vâzih bir üslûpla kaleme alınmıştır. Mevzû şöyle gelişir:

Müellif, delikanlılık çağında, hocası Le Verrier'in çalışma odasında astronomi perisi ("la muse de l'astronomie") Ürani'yi temsil eden rakkaslı bir saati çok sevdiğini hatırlar. Bir gece rüyâsında peri ona görünür ve onu bir fezâ yolculuğuna çıkarır. Evvelâ seyyâreleri, sonra bir üçlü yıldız sistemini ve nihâyet bir başka galaksiyi

dolaşırlar. Bu uzak noktadan Dünyâya bakınca, gözüne gelen ışık iki bin yıl öncesine ait olduğu için, târihten sahneler görür. Müellif, uyanınca, rakkası saatın Le Verrier'nin çalışma odasında bulunmadığını fark eder. Astronom arkadaşı Georges Spero, saati, satın almış, hediye olarak onun evine bırakmıştır.

Romanın bundan sonrasında Georges'un hikâyesi başlar. Georges, hem bir ilim adamı, hem de filozoftur. Neşrettiği eserler, Norveçli bir genç kız olan İcléa'yı ona âşık etmiştir. İkiisi birlikte kutuplardaki bir ışık hâdisesini gözlemek için balonla yükselirler. Bir müddet sonra balon düşüşe geçer ve İcléa balonu hafifletip sevgilisini kurtarmak için aşağı atlar, bir göle düşer. Arkasından Georges da onu kurtarmak için atarsa da yere çakılıp ölür. Onun acısına dayanamayan İcléa da fazla yaşamaz. Her ikisini aynı kabre koyarlar. Daha sonra, bir ruh çağırma seansında, bir medyum, müellife, sevgililer hakkında bilgi verir. Onların ruhları Merih'de tekrar bedenlenmiş, fakat bu defa, kendi tercihlerine uygun olarak, İcléa erkek, Georges kadın olmuştur.

Kitabın son kısmında, müellif, fizik ötesi rûhî hâdiseleri inceler. Rüyasında o da Merih'e gider ve Merihlilerin altı âzâya sâhip olduklarını, uçabildiklerini ve uçarak nefes aldıklarını müşâhede eder. Bu rüyasından sonra, bir telepatik bîrsâm hâlinde, arkadaşı Georges'la görüşür ve ondan Merih'deki tekrar bedenlenme hâdisesinin izâhını dinler.

Roman, müellifin, Georges'un portresinin arkasında onun vasiyetnâmesini bulmasıyla sona erer. Georges, vasiyetnâmesinde, duyular âleminin görünenin ötesindeki asıl mâhiyetinin titreşim olduğunu, rûhî kuvvet ve Arz ötesinde tekrar bedenlenme sayesinde mânevî yükselişin sağlanabileceğini açıklamaktadır. (Hulâsa için başlıca kaynağımız: sdy.fr)

Kitabın en sonundaki (s. 369) nottan, 1889 yılında, bu romanın kahramanlarından İcléa (İklea'nın adının Merih ile Müşteri (Jüpiter) arasındaki küçük bir seyyâreye verildiğini öğreniyoruz.

Bu roman, Mehmed Âkif'in, onun tercümesine başlayacak kadar alâkasını neden çekmiş olabilir? Kendisi, bu husûsa, tercümesinin "Mukaddime"sinde temâs eder:

"Tercümesine başladığımız kitabın muharriri, hey'et mütehasşislerinden Kamil (Kâmiy) Fımarıç'ındur ki müellefât-ı adüdesiyle asr-ı hâzir muharririni arasında bir mevki-i intiyâz kazanmıştır. Husûsiyle (İlm-i Hey'et-i Avâm) nâmıyle neşreylediği eser-i güzeln, Fransa Encümen-i Dânişinin de mazhâr-ı takdir ve istihsânı olmuştur. (...)

"...Eize İzzam (folan,) muhasserât-ı Frenk. Nûkûde İemnidir. Okuyanların mücab-ı istilâdesi olacak -hayâl süretinde- birçok hakayık hâvîdir." (Şengüler neşri1990: 5/349-350)

Şu hâlde Mehmed Âkif'in bu esere alâkası, onun çok câzip bir üslûpla verdiği astronomi bilgilerinden ileri gelmektedir. Bu eserin Mehmed Âkif üzerinde bir hayli têsiri olduğu, onun *Safahat*'taki izlerinden bellidir. Hakâaten, eserdeki bâzi heycân verici astronomik tasvirleri okurken, Dördüncü Safahat'taki ("Fâtih Kürsüsünde") "Vâiz Kürsüde" başlıklı kısmın ilk sayfalarını kaplayan coşkun fezâ tasvirini hatırlıyoruz.

Uranie tercümesi, *Resimli Gazete*'nin hicrî 30 Rebülevvel 1316; rûmî 6 Ağustos

1314 ve milâdî 18 Ağustos 1898 târihli nüshasından itibaren tefrika edilmeye başlıyor. Bu, mecmûanın 87 sayılı nüshasıdır. Ertuğrul Düzdağ, bize bu ilk nüshadaki tefrikanın fotokopileri ile 88 ve 91 sayılı nüshalardaki fotokopileri göndermiş bulunuyor. İsmâil Hakkî Şengüler tarafından aslı dili muhâfaza edilerek (ki bunun için ona şükran borçluyuz) hazırlanan (1990 baskısı) *Açıklamalı ve Lûgatçeli Mehmed Âkil Külliyyât*'nin 5. cildinin 349-368. sayfalarında da tefrikanın üç bölümü yer almakta ve nihâyetindeki dipnotta bu üç tefrikanın 87-94. sayılarda neşredildiği tasrih edilmektedir. Bize bu sayfaların da fotokopisini gönderen Düzdağ, fotokopi üzerindeki notlarında, bu bilginin «şüpheli» olduğuna işaret ediyor. Zirâ 1. No'lu tefrika 87. sayıda, 2 No'lusu 88.'de ve 4 No'lusu da 91. sayıda çıkmıştır. Bunların fotokopilerini Düzdağ bize göndermiş, *Külliyyât*'taki 3 No'lu tefrikanın da kendisinde olmayan 89. sayıda neşredilmiş olması gerektiğini ifâde etmiştir. Bu durumda, mecmûanın 90. sayısında tefrikaya yer verilmemiş olması gerekir. Bu bilgilerden, 87 ilâ 94. sayfaların tamamının Şengüler tarafından incelenmediği, herhâlde tahminen böyle bir not koyduğu neticesi çıkmaktadır. Bu durumda, şimdilik, tefrikanın Resimli Gazete'nin hangi sayısına kadar devam ettiğini bilemiyoruz. Bu mecmûanın neşrinin gayr-i muntazam olduğu ve 1899'da kapandığı dikkate alınınca, tefrikanın, her hâlıkârda fazla devâm etmediği anlaşılır.

Tefrika, mecmûanın 87. sayısında, 1142. sayfada başlıyor ve 1144. sayfanın ilk sütununun başlarında «mâbâdi var» ibâresiyle bitiyor. (Her sayfa üç sütun olarak tertib edilmiştir.) Elimizdeki nüshalarda, en uzun bölüm budur. 3 Recep 1316 (5 Teşrinisâni 1314 / 17 Kasım 1898) târihli 88. sayıda, tefrika, 1156. sayfanın tamamından biraz eksikliği kaplamaktadır. Bu sayfanın da sonunda «mâbâdi var» ve onun da altında: «Sâhib-i imtiyâzı: Kitâbcı Karabet» ibâreleri bulunuyor. 24 Recep 1316 (26 Teşrinisâni 1314 / 8 Aralık 1898) târihli 91. nüshada, tefrika, 1196. sayfanın hemen hemen iki sütununu işgâl etmekte ve sonunda bir evvelkiyle aynı ibâreler yer almaktadır. Şengüler'in dipnotunu dikkate alarak belki de tefrikanın bundan sonra üç nüsha devam edip 94. nüshada ve yine belki de mecmûanın kapanmasıyla kesildiğini düşünebiliriz.

Her ne olursa olsun, elimizdeki nümüne, mütercim'in usûlünü anlamak için kâfi miktardadır. Üstelik, usûl mes'alesine kendisi de "Mukaddime"sinde temas etmiştir. Şu var ki bu bir-iki cümle, tâkib ettiği usûlü tam olarak ihâta etmek için kifâyetsizdir. Mütercim'in usûlüne derinlemesine nüfûz etmek için, kendi beyânını da dikkate alarak, asıl, doğrudan metin üzerinde tedkikde bulunmak lâzımdır.

"Mukaddime"de doğrudan mütercim'in usûlünü ifâde eden tek cümle şudur: «*Mûmkin mertebe aynen tercümeğe gayret ettim.*» Mâ mâfih, bunu tamamlayan çok mühim bir cümlesi daha var. «Belki ikmâline biz muvaffak oluruz.» cümlesiyle kitabı tam metin hâlinde tercüme azmiyle yola çıktığını tasrih ettikten sonra, buna bir kayd-ı ihtirâzî getiriyor: «*Ancak, mesleğimize muvâfik bulamadığımız satırları geçeceğiz.*» ve bu tavrı için şu mâzereti ileri sürüyor: «Bu husûsta mâzûr görülmeliyiz, çünkü bize lâzım olan, muhassenât-ı Frenk.» Binânenaleyh, kendi dünyâ görüşüne («mesleğine») fazlasıyla zıt bulunduğu kısımları atlayacağını peşinen beyân ediyor: ve tercümenin o gözle değerlendirilmesini istiyor. Ayrıca, yaptığı tercüme husûsunda çok iddialı değildir ve dolaylı olarak, objektif bir değerlendirmede bu cihetin de göz ardı

edilmemesini istemektedir: «*Şu iki listedeki behrem derece-i kâfiyede olsaydı yâhud tercüme mübtedilîliğine tesâdüf etmeseydi, sayım belki mesmûr olurdu. Mâmâhîh, bızce en ziyâde dikkat olunacak cihet, devârdan, sebâtan ibârettir. İnşâallah yânda bırakmayız.*»

İlkin, mütercimin kullandığı şu «aynen tercüme» tâbirini biraz açmak lâzım. Bu tâbirin, Şemseddin Sâmî'nin kullandığı «harfiyen tercüme» tâbiriyle aynı mânâyâ geldiğini ve tâ 1940'larda İsmâil Habib'e kadar hep aslına her bakımdan, yâni en başta mânâ bakımından, ama aynı zamanda ifâde tarzı, cümlelerin kuruluşu ve benzeri başka üslûp husûsiyetleri zâviyesinden de olabildiğince sâdik tercüme mânâsına geldiğini, yoksa, onunla, bu tâbirin hakikî mânâsında olduğu gibi, kaynak dil cümlesinin her kelimesine hedef dilde bire bir karşılık bularak ve cümle tertibini hemen hemen aynen muhâfaza ederek eşleştirme sûretiyle bir tercümenin, daha doğrusu "çeviri"nin ("transcodage") kasdedilmediğini tercüme târimimiz hakkında yaptığımız kendi araştırmalarımızdan biliyoruz. Öyleyse, mütercimin beyânına dayanarak, bu metinde, mânâ bakımından ciddi sapmalarla karşılaşmamayı ve kaynak metnin okur üzerinde yaptığı têsire benzer bir fikrî-hissî têsiri hedef metinde de müşâhede etmeyi bekleyeceğiz. Bunun ilk şartı da, hedef metnin kaynak metin kadar edebî bir metin olması ve bununla berâber, benzeri bir ifâde tarzına sâhip olmasıdır.

Bu son husûsta, yâni aslın edebî keyfiyetinin tercümede de muhâfazası husûsunda, Mehmed Âkîf'in çok şuurlu ve hassas olduğunu, arkadaşları tarafından nakledilen şu hâtradan çıkarmak mümkündür:

«*Bir gün, Üstâd, Lamartine'in "Méditations poétiques"ini Ferid Bey'e [Ferid Kam] berâber okurken, (Cenâb-ı Hak) ünvanlı manzûmeye: hayrân olmuş, Ferid Bey'e:*

- *Kuvvetini muhâfaza şartıyla tercümesi kabil olsa!*

demiş. Ferid Bey sükût etmiş. Ayrıldıktan sonra, duramamış, tercüme etmiş. Üstâda gönderdi:

- *Sizden ayrıldıktan sonra, tecrübe-i kalem kabülünden olarak tercümesine başladım. Böyle bir şey vücûde geldi. Bilmem nasıl oldu?*

diyordu. Üstâd, bu tercüme'yi görünce pek sevindi ve çok beğendi. Hemen tercümenin altına şunu yazdı:

«*Aslındaki nezâhat-i fevkalhayâlî ne kadar mümkün ise o kadar muhâfaza etmek şartıyla böyle semâvî bir neşîdeyi usân-ı irfânımıza nakle hümmet ettiklerinden dolayı Ferid Bey kardeşimize teşekkürler ederiz.*

«*Şarkın, Garbın bedâyi-i irfân ve edebî kütüphanesi-i müllimîzi nasîbedâr-ı kemâl etmek isteyen erâb-ı kalemimiz, Ferid Bey'in meslek-i taharrîsini tâkîb ederlerse, bizim fakîr edebiyâtımız için edecek böyle pek çok cevâbir-i mârifet bulurlar. Kaybedecek vaktimiz yoktur. Arama, bulma, yazmalıyız.*» (Eşref Edib 1962: 18)

Mehmed Âkîf, «kuvvetini muhâfaza», «aslındaki nezâhat-i fevkalhayâlî ne kadar mümkün ise o kadar muhâfaza» şartıyla tercümeden bahsediyor. Demek ki kaynak metindeki edebî hayâlleri hedef metinde de muhâfaza eden, aslının okur üzerindeki têsirine benzer bir têsirin hedef metin okuru üzerinde de hâsil edilmesini gözetken bir tercüme bahis mevzûudur. Böyle bir tercüme ise, harfiyen, aynen veyâ bire bir

eşleştirme ("traduction par correspondances") yoluyla, diğer tâbirle, "çeviri"yle ("transcodage") asla mümkün değildir. Bunu başarmak için, aksine, asıl metne kelimesi kelimesine bağlı kalmamak, hedef metinde o hayâli, hedef dilin imkânlarına, sefikasına, alışkanlıklarına muvâfık olarak bulmak, icâd etmek lâzımdır. Bu da hedef dilde bir ikinci ibdâ fiili demektir ki buna sâdece kendilerinde de san'atkar rûhu bulunan ve kaynak metnin san'atını iyi hazmetmiş olan mütercimler muvaffak olur. Böyle bir mütercim, kelimelere, cümlelere takılıp kalmadan ve uyarlamaya da sapsadan, serbest bir tavırla (çünkü mübdilîlik, serbest davranabilmeyi gerektirir) her cümleyi, bir bütün, hattâ metnin bağlamı içinde ve arka planıyla beraber ele alır ve benzeri tésiri okuru üzerinde meydana getirecek en münâsıp ifâdeyi kendisi bulur. Başarılı bir edebî tercümenin esâsı budur. Edebî tercüme üzerinde yaptığımız tedkikler, bizi bu temel tesbite ulaştırmıştır. Bu tesbitimizi tamâmen müşâhedelerimizden istidlâl ettiğimiz için, onu, tercüme biliminin bir esâsı olarak görmekteyiz. Nitekim, Mehmed Âkif'in bahis mevzûu edebî tercümesinde de aynı tesbitin câri olduğunu müşâhede etmekteyiz. Kısaca söylemek gerekirse, Mehmed Âkif de, metnin rûhuna sâdik kalabilmek için ve kalabileceği kadar onun lâfzıyla kendisi arasına mesâle koyabildiği nisbette başarılı olmakta, aksine, lâtza veyâ sâdece mânâyâ bağlı kaldığı zaman, tercümesi, aslına benzer bir tésir yapmamakta, benzeri bir tad vermemektedir.

İkinci mes'ele, kendi dünyâ görüşüne fazlasıyla zıt olan pasajları atlayacağını peşinen ifâde etmesidir. Bu tavır, bir bakıma, "sâdik tercüme" esâslarıyla bağdaşmaz. Çünkü böyle bir tercüme tarzında, esâs kaide, metinde ne varsa, olabildiğince, hedef dilde de onun bir aynını veya, hiç olmazsa, benzerini bulmaktır. Bu tercüme tarzı, tamâmen dürüstlük anlayışı üzerine müessesdir. Şu var ki mütercim, ismini koymak şartıyla, istediğini yapmakta serbesttir. Diğer tâbirle, metinden birtakım sapmalar yaptığını alenen ifâde ediyorsa, böylece okuru yanıltmaya çalışmıyorsa, tercümesi veya inşâ ettiği metin de ona göre kıymetlendirileceği için, bu tavır dürüstlüğe uygundur. Bu değerlendirmeye, Mehmed Âkif'in tercümesinde, sâdece yer yer atlamalar veyâ deyişmelerle karşılaşacağımız için, sâdece o kısımları "uyarlama" olarak tavsif edebilir, diğer kısımlara ise, "sâdik tercüme" gözüyle bakabiliriz.

Son olarak, mütercimin bu tercümede, ne kadar "acemîlik" yaptığı ise, ancak doğrudan doğruya metin üzerinde çalıştıktan sonra belli olacaktır.

Eşref Edîbî merhûmun kendi şâhid olduğu şekildedir Lamartine'den ve Fransız edebiyâtından tercüme mes'alesini, Mehmed Âkif merhûm, Sırât-ı Müstakîm'in 18 [17?] Rebülâhîr 1328 / 15 Nisan 1326 / 28 Nisan 1910 tarih ve 86 sayılı nüshasında neşrettiği "Musâhabe"sinde ele almaktadır. Bu fevkalâde şâyân-ı dikkat makale, onun hem Fransız edebiyâtı, hem tercüme edebiyât ve hem de edebî nesir ve şiir tercümesi mes'eleleri hakkındaki nokta-i nazarlarını özlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Tercüme nazariyesi çerçevesinde orada en fazla üzerinde durulmaya değer pasajlardan birisi şudur:

«Ne olur bir hayır sâhibi çıksa da bize: 'Méditations'ları, 'Harmonies'leri, 'Grotziella'ları, 'Raphaël'leri tercüme etsen! Vâkıa, iki şomaki eser isânınıza nakl olunmuş. Lâkin bugün için küllî değildir; çünkü birçok yerleri geçilmiştir. Husûsîyle bu gibi âsâr-ı muhalledede, aslıdaki

nezâhate müslâde-i imkân nisbetinde yaklaşılmaya kadar birçok erbâ-ı kalem tarafından tercüme edilmektedir. 'Raphaël'in tamâm, nütamâm iki-üç tercümesinden ben birini gördüm ki iyi değildi. Lamartine'e tercümân olacak adam, Fransızca'yı ne kadar iyi anlasa, Türkçeyi de ne kadar doğru yazsa, hasîsa-i şîr ile meftûr olmadıkça, kabîl değil ihrâz-ı muvaffakiyet edemez. Hele benim gördüğüm tercümede: "mezkûr kadının çehresinde nûr-ı sabahat lemeln etmekte bulunmuş idi..." ibâresine yakın cümleler bile vardı! Evet, bu mütercim, bir tarih tercüme edebilir, bir bend-i siyâsî yazabilir; lâkin hiçbir vakit 'Raphaël'i tercüme edemezdi.» (Şengülner neşri 1990: 5/31)

Bu metinde, Mehmed Âkîf'in, tercüme nazariyesi bakımından ön plana çıkan üç esâs iki var:

a) "Muhalled [ölümsüz] eser" veya "edebî klasik" sınıfına girmiş bir eser, tam metin hâlinde ve hem mânâ, hem üslûp itibâriyle aslına olabildiğince sâdik kalarak tercüme edilmeli ki o eserden dil ve edebiyâtımız âzamî istifâdeyi sağlayabilsin.

b) Muhalled bir eser, «aslındaki nezâhate yaklaşılmaya», diğer tâbirle aslındaki san'at husûsiyetleri tercümede de temin edilinceye kadar muhtelif mütercimler tarafından tekrar tekrar tercüme edilmelidir. Tabii, her denemeyi değerlendirecek olanlar, ehliyetli tercüme münekkidleridir. Münekkidler nazârında bunlardan birisi yeterli, başarılı sayılmaya kadar bu istikamette cehd sarfedilmelidir. Böylece tenkid, bu süreçte, yapıcı, uluk açıcı bir rol oynayacaktır. (Nitekim kendisi de, evvelki 'Raphaël' tercümelerini bu yaklaşımla tenkid etmektedir.) Aynı yaklaşımı, Mehmed Âkîf'den önce, Ahmed Midhat Efendi'de de müşâhede ediyoruz. (Yasa 2008-2) Bir milletin dil ve edebiyâtının inkişâfında pek tésirli bir âmil olan bu yaklaşım, 20. asrın ikinci yarısında, Fransız tercüme nazariyecilerinden Antoine Berman (1942-1991) tarafından da, "critique productive (üretken tenkid)" ismi verilerek savunulan yaklaşımdır. (Berman 1995)

c) Bir kimsenin, edebî nesir ve hele hele şîr tercümesi yapabilmesi için, ecnebi dili de, ana dilini de iyi bilmesi, hattâ mütercimlik san'atına da vâkıf olması aslâ kâfi değildir. Bu vasıflar, edebî tercümenin elzem, ama kâfi olmayan şartıdır. Kâfi şart, bizzât mütercimin de "hasîsa-i şîr ile meftûr olması", yâni doğuştan bizzât edib, muharir, şâir veya, daha doğrusu, şâir rûhlu olmasıdır. Hakikaten, Mehmed Âkîf'in bu müşâhede de tamâmen ilmî, tecrüblî kıymeti hâizdir. Nitekim, tercüme bilimi çerçevesinde yürüttüğümüz araştırmalar, bizi de aynı neticeye götürmüştür.

Acabâ Mehmed Âkîf, kendi edebî tercümelerinde, bu anlayışı ne nisbette uyguladı? Bunu tesbit etmek için, Uranie tercümesi, iyi bir örnektir.

Aşağıda, tablolar hâlinde, Mehmed Âkîf'in tercümesinden, iyi bir değerlendirmeye temel olabilecek, binâenaleyh en fazla temsîlî kıymeti hâiz üç parçayı sunuyoruz. Kaynak ve hedef metinlerin bu şekilde tablolara cümle cümle karşı karşıya gelecek şekilde sunulması, incelemeyi kolaylaştırmakta ve daha sağlıklı tabfiller yapmaya imkân vermektedir. (Bu, bizim, hem imtihanlarda öğrencilerimizin tercümelerini değerlendirmek için, hem de tercüme tenkidi çalışmalarımız çerçevesinde geliştirdiğimiz bir tekniktir.)

Tablo 1'de her iki metnin ilk sayfaları mukayese edilmiştir.

TABLO I: MEHMED ÂKİF'İN URANİE TERCÜMESİNİN ASLIYLA MUKAYYESİ

Kaynak Metin (Flammarion; Uranie; 1889;
éd. de 1991, pp. 1-3)

Hedef Metin (M. Âkif Terc.; 1890)

J'avais dix-sept ans. Elle s'appelait Uranie. Uranie était-elle une blonde jeune fille aux yeux bleus, un rêve de printemps, une innocente, mais curieuse fille d'Ève? Non, elle était simplement, comme autrefois, l'une des neuf Muses, celle qui présidait à l'Astronomie et dont le regard céleste animait et dirigeait le cœur des sphères; elle était l'idée angélique qui plane au-dessus

des lourdeurs terrestres; elle n'avait ni la chair troublante, ni le cœur dont les palpitations se communiquent à distance, ni la tiède chaleur de la vie humaine; mais elle existait pourtant, dans une sorte de monde idéal, supérieur et toujours pur, et toutefois elle était assez humaine par son nom, par sa forme, pour produire sur une âme d'adolescent une impression vive et profonde, pour faire naître dans cette âme un sentiment indéfini, indéfinissable, d'admiration et presque d'amour.

Le jeune homme dont la main n'a pas encore touché au fruit divin de l'arbre du Paradis, celui dont les lèvres sont restées ignorantes, dont le cœur n'a point encore parlé, dont les sens s'éveillent au milieu du vague des aspirations nouvelles, celui-là pressent, dans les heures de solitude et même à travers les travaux intellectuels dont l'éducation contemporaine surcharge son cerveau, celui-là pressent le culte auquel il devra bientôt sacrifier, et personnifie d'avance sous des formes variées l'être

charmant qui flotte dans l'atmosphère de ses rêves. Il veut, il désire atteindre cet être inconnu, mais ne l'ose pas encore, et peut-être ne l'osera-t-il jamais, dans la candeur de son admiration, si quelque avance secourable ne lui venait en aide. Si Chloé n'est point instruite, il faut que Pindiscrète et curieuse Lycénion se charge d'instruire Daphnis.

Tout ce qui nous parle de l'attraction encore inconnue peut nous charmer, nous frapper, nous séduire. (...)

(http://www.secritisme.net/index.php?option=com_content&task=view&id=155&Itemid=14)
(16.11.2008)

Ben on yaında idim. Ona Uranie derler idi.

Uranie nevbahârın bir timsâl-i cemîli denecek kadar güzel, genç, sarıyın, mâvî gözlü, benâ-i Havvâ'dan, mâsûm, fakat mütecessis bir kız mı idi? Hayır, her zamân olduğu gibi o vakit dâhî dokuz periden birisi zannolunup İlem-i hey'ete riyâset eder, nigâh-i semâviyesiyle ecrâma hayât-ı iflâza eyler, onların âhengini nizâm altında bulundurur idi.

Uranie, bu hâkdâna mahsûs âşrefîdânın fevkalde cevvel olur bir rûh-i melâkâne idi. Ne sâfiyet-i rûhu ihlâl eyleyen kesif adaleye, ne fîsâla ile icd-ı-yı darabân eden kalbe, ne de hayât-i beşerin hasâsîminden olan aşk ve harâretle mâlik değî (?) idi.

Her zamân saf, her zamân ulvî olduğu hâlde, hayâlî denebilececek bir âlemde yaşıyor idiyse de bir rûh-i mâsûm üzerinde şiddetli, derin teessürler, tahassüsler husûle getirecek o rûhdâ anlaşılmamış, anlaşılmaz bir istîsrâk, daha doğrusu bir aşk tevfid edecek kadar imî de, cismi de beşeriyyete karîb idi.

Nihâl-i bâğ-ı Aden'in semere-i semâviyesine temâs etmemiş, dudakları henüz bâhaber, lisan-ı kalbi daha nâtk olmamış, havâsu kendinin de mâhiyetlerini anlayamadığı yeni yeni bir takım hevesât içinde uyanmış bir genç, hâlî zamânlarında, hatâ asrımızın usûl-i terbiyesi mütevâzâ olarak dimâğının rûhânî birçok mesâlib ile uğraştığı zamânlarında dâhî, bir gün gelip de yoluna fedâ-yı can edeceği perestîde-i kalbini tasavvuta bağlar da kendi havâ-yı nesimî-i hayâlât içinde mevâc olan o mahlûk-ı latîf, daha görmeden, birçok muhtelî, müteevvî sùretlerde tahayyül eder durur. Tanımadığı bu vücûdu tutmak, yaşalamak da ister. Fakat o sâfiyet-i sevda içinde buna cesâret edemez. Hattâ bâz: hâlât kendisine zahîr olmasa, ihtimâl ki ileride de eyleyemez. **[Adama]**

Mâhiyetini henüz idrâk edemediğ-miz sır-ı nihân-ı muhabbete, incizâba âit mebdâhisin kâlfesi sîmâmıza hoş gelir, biz: hayrân eder. (...)

(Şengülner neşî 1990: 3/350-351)

İlk olarak dikkatimizi çeken cihet, tercümenin adım adım (cümle cümle, paragraf paraf) aslını tákib etmesidir. Bu, başka çalışmalarımızda açıkça gözler önüne serdiğimiz gibi (Yasa 2004, 2005, 2008-2, 3), bütün bir 19. asır boyunca süren mücadele ve çalışmalarla, -her türlü merâmımızı lâyika vechiyle ifâdeye imkân vermeyen Divan nesrinden kurtulmak nihâi gayesiyle- Fransız nesri örnek alınarak ve tercüme, bu hedefin bir vâsıtası olarak kullanılmak sûretiyle inşâ edilmiş yeni Türk nesridir. Bu stratejinin belki en şuurlu bayraktarlığını Şemseddin Sâmî yapıyordu ve Mehmed Âkîf'in nesri de, 19. asrın sonlarına gelindiğinde artık hedefe ulaşılmış olduğunu gösteren misâllerden biridir.

Bununla beraber, metin, Sahaflar Şeyhizâde Es'âd Efendi'lerin, Şinâsî'lerin, Nâmık Kemâl'lerin, Ziyâ Paşa'ların, Ahmed Midhat Efendi'lerin, Şemseddin Sâmî'lerin hedefine muvâfik sayılacak derecede, henüz Farsça-Arapça kaidelere göre yapılan terkip ve çokluk hâllerinden tamâmen kurtulmuş değildir. «*Nihâl-i bâğ-ı Adem*», «*hevâ-yı nesim-i hayâlât*», «*sırr-ı nihân-ı muhabbet*», «*hasâis*», «*hâlât*» gibi ifadeler bu cümledir. O devirde hâlâ bu gibi ifadeler çok yaygın olarak kullanıldığından, Mehmed Âkîf'in de, bir dereceye kadar, devrinin alışkanlıklarına uyduğu söylenebilir. Fakat o, kendi nefsinde, İstanbul Türkçesi önündeki bu mâniayı da hızla aşacak, birkaç sene sonra, pürüzsüz, berrak bir dile pek güzel nesirler inşa edecektir. Çünkü o da çok şuurlu bir Türkçeci idi ve nesrine tamamen İstanbul Türkçesini hâkim kılacak şekilde ifade tarzını mütemâdiyen islah ederek ilerliyordu. 1910 yılında dil mes'elemizle alâkâlı olarak neşrettiği makalelerde, onun, İstanbul Türkçesini miyar alarak, hem Enderun Diline, hem de tasfiyeci Öztürkçe cereyanına karşı mütedil, mâkul bir anlayışın sözcülüğünü yaptığı görülüyor. Bunlardan birisi, *Sırat-ı Müstakim* mecmûasının 27 Mayıs 1326 / 9 Haziran 1910 târîhli 92. nüshasında intişar eden makalesidir. Orada, bu ifrat ve tefritten uzak Türkçe anlayışını şöyle izah ediyor:

«Geçenlerde *lisânı tasfiye edelim yâhud etmişelim mes'elesini meydânı aldık. Her iki furiya o kadar ileri gitti ki aralarını bulmak kâbil olamadık. Evet, bir kısmı rahmetli Veysi'nin devrini ihyâ etmek istiyor, diğeri de bize Mâverü'nnehar'den Osmanlılar için pek yeni olan hiç işlenmemiş, yaradıldığı gibi kalmış bir *lisân* getirmek hevesine kapılıyordu. Her iki taraf, bir yağın dîvârlarla, delillerle ortaya atılarak zâten tezebbübden kurtulmayan *efkârımızı büsbütün karşıladı. Lisânımızı da, şivesimizi de, imlâmızla omuz öpüşecek bir hâlde getirdi.**

«Vaktiyle, Hüseyin Dâniş Efendi isminde bir zât, *Servet-i Fünûn'a*, *'ley-i müdelhem'li, ley-i mükelhem'li şüerler yazar, Makâmât-ı Harîrî'yi okumuş olmıyanlar benim sânuhatımı varsınlar, anlamasınlar demek isterdi. Yine bu zât, 'perenk' kelimesini kullanır, fakat kaarîlerinin yalnız Fransızca bilenlerine merhamet ederek sahîfenin altına 'bu kelime bijou mukâbilidir' tarzında bir hâşiye düşerdi!*

«Bugün de *İkdam* gazetesinin başında bir takım makaleler gövülüyor ki Türkçe kelimelerin yanı başlarında Arabçaları olmasa, zavallı *ünmet-i merhûme* hiçbir şey anlamıyacak! *Meclis* yerine '*kurultay*', *meb'ûs* yerine '*yulvaç*', *âyan* yerine '*aksakal*', *hâl* yerine '*idemök*', *can* yerine '*bümem ne!*' kelimeler böyle. Şiveyi nakle ise imkân yok... Doğrusu, ben, makale sahîbinin iyi bir niyet beslediğinden emin olmasam, mutlaka bu zât *lisânı tasfiye etmek isteyenlerde eğleniyor, derdim.*

«Evet, *lisânın sâdeleştirilmesi lâzımdır. Gazetelerde zâbita vukuâtı öyle ağır bir *lisânla* yazılıyor ki *avâm* onu bir *duâ* gibi dinliyor: 'Mehmed Bey'in hânesine *leyle'n lürce-yâb-ı duhûl* olan *sânk*, sekiz aded *kâlice-i giran-bahâ sirkat* etmiştir' deyip de: 'Mehmed Bey'in bu gece *evcine hırsız* girmiş, sekiz *halî çalmış*' dememek âdeta maskaralıktır. *Avâmın**

anlayabileceği meânî, avâmın kullandığı lisan ile edâ edilemez; lakin bir icmâl-i sıvâsî Çagatayca yazılmamalı. Çünkü iki taraf da anlamayacak!

«Lisânımız bu hâle gelebilmek için asırlar geçmiştir. Bunu bir senede yıkıp yenisini yapmağa çalışmak, garib bir teşebbüs olmaz mı?» (Levend 1972: 311-312)

Kezâ, Sebîlû'l-Reşâd mecmûasının 19 Rebiülevvel 1330 / 24 Şubat 1327 / 8 Mart 1912 târih ve 163 No'lu nüshasında neşrettiği "Edebiyat" serlevhâlı makalesinde de, hem edebiyat, hem de Türkçe anlayışını ortaya koymaktadır. Bu makalesi, onun, baştan sona İstanbul Türkçesi anlayışıyla inşa ettiği en güzel nesirlerden birisidir. İçinde ne Farsça terkipler, ne de kültürlü İstanbul halkının anlamayacağı turturaklı kelimeler vardır. Metin, ifâde ettiği fikirler kadar berraktır. Söyleyeceğini, mert bir adamın tok sesiyle bir çırpıda söylemekte, zihinler üzerindeki têsirini fikrin ve ifâdenin kudretiyle yapmaktadır. Mantıklı plan ve paragraflar arasındaki mâhîrâne geçişler metne tam bir bütünlük sağlamıştır. Bu, Şinâsî'lerin, Nâmîk Kemâl'lerin, Ziyâ Paşa'ların, Ahmed Midhat Efendi'lerin, Şemseddin Sâmî'lerin onca hayâlini kurdukları ve Fransızca'dan tercümeyi vâsita edinerek inşa etmeye çalıştıkları modern Türk nesirdir. Mehmed Âkif, bu makalesinde, bir taraftan, "san'at, san'at içindir" görüşünü reddedip edebiyâtın ictimâî vazîfesi üzerinde durmakta, diğer taraftan da, taklitçiliğe kapılmadan Garp edebiyâtından «yalnız san'at cihetiyle» istifâde ederek millî edebiyatı inşa etme fikrini ortaya koymaktadır. Makale, mecmûasının Türkçe siyâsetinin izahıyla sona ermektedir. Bu Türkçe, târihin içinden süzülerek gelmiş, merâmımızı en güzel şekilde ifâde edebilecek kıvâma ermiş, kendi bahâsının farkında olarak her türlü ecnebî özentisinden kurtulmuş şahsiyetli Türkçe, dolayısıyla İstanbul'un kibar halkının Türkçesidir:

«Yazılanımızın gerek mevzûunda, gerek üslûbunda her şeyden evvel bütün Osmanlıları düşüneceğiz; yâni mümkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana getireceğiz. Yoksa havas için yazı yazmaya yeltenecek derecede sersim değiliz! Zâten altı yüz bu kadar seneden beri yalnız havâsı düşünme düşünme avâm olup gâmişiz!

«Sâde yazmak, bizim için asıldır. Ne zamân bu asıldan ayrı düşmüşsek, mutlaka muhtar kalmışızdır. Yalnız, sâdelikte, 'cennet'i beğenmeyip 'uçmak', 'cehennem'i örüp 'tanrı' diyecek kadar ileri gidecek değiliz.

«Hele dilimizin şivesini –ister Napolyon çizmesi çekmiş, ister İngiliz çorabı giymiş olsun– hiçbir ecnebî ayağına çâğnetmeyeceğiz. Bu husûsda ne kadar taassûb, ne kadar muhâfaza-kârlık kabîle göstereceğiz. Evet, esküler gibi Arapça, Acemce düşünülüp yahud yeniler gibi Fransızca, Almanca tertib edilip Türkçeye ondan sonra nakolunan yazılara karşı gücümüz yettiği kadar hücum edeceğiz. Zira şu hakîkate iyice inanmışız ki dilsiz millet gibi şivesiz dil de yaşamaz; her memleket nasıl kendi tabii hudûdu dâhûlünde ilerlerse, her dil de kendi fitri şivesi dâiresinde terakkî eder.

«Lisânın şivesine uymayan eserler, mahdûd bir kısım halk arasında bir müddet yarar; lakin sonra da ötür gider.» (Şengüler neşri 1990: 5/220-221)

Bu metin, onun, dâima kavliyle fiili atbaşı giden "sahici adam" vasfının bir başka tezâhürüdür. Zira, inandığı Türkçe ne ise onunla yazmaktadır. Burada üzerinde durduğumuz tercümesi de, henüz durulmamış Türkçesinin ifâdesidir. Mâmâlih, bu zaafına rağmen, bir edebî metin vasfını hâizdir. Yâni, hattâ bu zaafına munzam olan daha başka bâzı kusur ve nakîselerine rağmen, onda, edebî tercümenin, "hedef metnin de her şeyden evvel yine bir edebî metin vasfını hâiz olması" şeklinde ifade edebileceğimiz elzem şartı yerine gelmiştir. (Kâfi şart ise, aynı mânâyı benzeri bir üslûpla

ifade ederek okura benzeri bir edebî tat vermektir.) Bu edebîlik, tercüme metnin üslûbunda kendini göstermektedir. İfadeler, insanı hissen kayıtsız bırakacak bir tarzda değil, estetik haz uyandıran bir tarzdadır. Birkaç misâl verelim:

« *Uranie était-elle une blonde jeune fille aux yeux bleus, un rêve de printemps, une innocente, mais curieuse fille d'Ève?* » cümlesi, bütün sâdeliği içinde, gözümüzün önünde, bahar kadar taze, hem mâsum, hem mütecessis, pek sevimli bir genç kızın hayâlini canlandırmaktadır. Bu hayâlî en fazla câzip kalan ifade, “un rêve de printemps”, “bir ilkbahar rüyâsı” istîâresidir. Bahar hayâlî bizde o kadar güzel duygular uyandırmaktadır ki ona benzetilen genç kız da bir ânda gözümüzde büyü bir güzelliğe bürünmektedir. Bu cümlelerin, mânâ ve yapı itibârıyla aslına en uygun Türkçe ifâdesi şu şekilde olabilir: «Uranie (Ürani), mâvi gözlü sarışın bir genç kız, bir ilkbahar rüyâsı, Havva'nın mâsum, fakat mütecessis bir kızı mıydı?» Bu söyleyiş yavandır; dolayısıyla, aslının bizde uyandırdığı duygulardan artık eser kalmamıştır. San'at rûhu olmayan, sâdece dil bilen birisi, bunu muhtemelen bu yavan söyleyişe benzer şekilde tercüme edecektir. Şimdi Mehmed Âkif'in tercümesini okuyalım: «Uranie nevbahârın bir timsâl-i cemîli denecek kadar güzel, genç, sarışın, mâvi gözlü, benât-ı Havva'dan, mâsum, fakat mütecessis bir kız mı idi?» Buradaki: « nevbahârın bir timsâl-i cemîli denecek kadar güzel» söyleyişi bizde derhâl aslındakine benzer duygular uyandırmıyor. Mütercim, «benât-ı Havva'dan» ifâdesiyle de, “kız” kelimesini tekrar etmekten kurtularak ifâdeye aynı bir güzelliği katıyor. Böylece, mütercim, bu cümlede, harfiyen tercüme yapmayarak, sınırlı serbest bir tavırla ve kendi san'atkarâne buluşuyla, metinde edebî denliği sağlamaktadır.

Metnin bu kısmında tercümesi en zor parça, şu uzun cümle olsa gerek: « Le jeune homme dont la main n'a pas encore touché au fruit divin de l'arbre du Paradis, celui dont les lèvres sont restées ignorantes, dont le cœur n'a point encore parlé, dont les sens s'éveillent au milieu du vague des aspirations nouvelles, celui-là present, dans les heures de solitude et même à travers les travaux intellectuels dont l'éducation contemporaine surcharge son cerveau, celui-là present le culte auquel il devra bientôt sacrifier, et personnifie d'avance sous des formes variées l'être charmant qui flotte dans l'atmosphère de ses rêves. » Burada da, yazar, kapalı bir üslûpla, gayet zarif ve nezih bir söyleyişle, henüz aşk nedir bilmeyen bir delikanlının, hayâlinde canlandırdığı bir sevgiliye, onu hiç tanımadan kendini adayışını dile getirmiştir. Mütercim de, onu, Türkçede, kendi devrinin edebî zevklerine uygun bir şekilde, yine nezih, zarif, kapalı bir söyleyişle bizde aynı intibâî doğuracak bir cümleyle karşılamıştır: «Nihâl-i bâğ-ı Aden'in semere-i semâviyesine temâs etmemiş, dudakları henüz bilhaber, lîsân-ı kalbi daha nâtik olmamış, havâssı kendinin de mâhiyetlerini anlayamadığı yeni yeni bir takım hevesât içinde uyanmış bir genç, hâlî zamânlarında, hattâ asrımızın usûl-i terbiyesi muktezâsı olarak dimağının rûhânî birçok metâib ile uğraştığı zamânlarında dahi, bir gün gelip de yoluna fedâ-yı can edeceği perestîde-i kalbini tasavvura başlar da kendi harâ-yı nesîmi-i hayâlâtî içinde mevzâc olan o mahlûk-ı latîfî, daha görmeden, birçok muhtelif, mütenesvî sûretlerde tahayyül eder durur. »

Tercümede ilk olarak dikkatimizi çeken husus, aslıdaki uzun, tekrar ifade edilmesi bir hayli müşkil cümlelerin, aynı mânâyı vererek yine tek cümle hâlinde ifade edilmiş olmasıdır. Bu, mütercimin büyük bir başarısı olduğu kadar, Türkçenin ifade kudretinin de isbatıdır. Muhtelif çalışmalarımızda, Türkçenin Fransızcayla yarışabilecek bu seviye-

eye erişebilmesi için bütün bir 19. asır boyunca mütercimlerimizin büyük bir mücadele verdiklerini ve cehd sarfettiklerini meydana koyduk. Burada da, Türkçenin, muâsir dünyanın ihtiyaçlarını ifâdede kifâyetsiz kalan Dîvan nesrinden yola çıkarak kat'ettiği büyük mesafeye bir def'a daha şahid oluyoruz. Hakikaten, 1900'lü yıllara gelindiğinde, Türkçe nesir dili, artık herhangi bir büyük Avrupa kültür diliyle yarışabilecek olgunluğa erişmişti ve bundan sonra yapılacak tek şey, onu, kelime hazinesi bakımından daha da zenginleştirerek bu tabii mecrânda ilerletmekten ibâretti. Hâlbuki, tasfiyeci Öztürkçe cereyanı ondan yeni bir sapma olmuş ve 2. Enderun Dili denebilecek yeni bir sun'î dil inşâ edilmiştir. Şu var ki, başta mecbûrî eğitim ve medya olmak üzere, onun için seferber edilen büyük imkânlar sebebiyle, o, 1. Enderun Dilinin aksine, geniş kitlelere mâl edilebilmiştir.

Tercümede dikkatimizi çeken ikinci husus, cümlelerin, mânâ itibâriyle hâiz olduğu bir-iki kusura rağmen, bir bütün hâlinde, bizde, aslındakine muâdil bir têsir uyandırmasıdır. Edebî tercümede muvaffakiyetin esâsı da zâten bundan ibârettir. Bununla berâber, onu teferruata inerek değerlendirdiğimizde, meselâ, mütercim, «*dimağının rûhânî birçok metâib ile uğraştığı*» ifadesinde, «rûhânî» yerine «fikrî» demesi, aslına daha muvâfik olurdu; zîra, «rûhânî metâib» tâbir, zihnimizde daha ziyâde «metafizik mes'eleler» mânâsı doğurmaktadır ki bu da metindeki «intellectuels» mânâsından çok farklıdır, diyebiliriz.

Teferruat planındaki kusurlar bir tarafa, mütercim, aslına sâdik kalma prensibinin, edebî tercümede, her şeyden önce, aslının zevkine, zihni-hissî têsirine sâdik kalma olduğunu lâyıkıyla kavramıştır. Ne var ki, yer yer, bu anlayıştan saptığı da müşâhede edilmektedir. Meselâ bunlardan bir tanesi: «*Non, elle était simplement, comme autrefois, l'une des neuf Muses, celle qui présidait à l'Astronomie et dont le regard céleste animait et dirigeait le tour des sphères; elle était l'idée angélique qui plane au-dessus des tourdeurs terrestres...*» cümlesidir. Burada, müellif, yine edebî bir hayâlîle, Ürani'yi, bir taraftan, «semâvî nazarı yıldızkürelere can verip kalblerini yönlendiren» Astronomi perisi, diğer taraftan da, «uyarılardan cismânî Yerküreyi gözeten melekvârî (veya melekâne) bir rûh» olarak tasvir etmektedir. (Kaynak metindeki "idée", aslında Eflâtun'un "idea" mef'hûmuna atıfta bulunuyor olsa gerektir. Ama onu, mücerred bir varlık mânâsında "rûh" kelimesiyle karşılamak, bize de pek yanlış gelmiyor.) Mütercim, bu pasajı iki cümleyle tercüme etmiştir: «*Hayır, her zamân olduğu gibi o vakit dahi dokuz periden birisi zannolunup âlem-i hey'ete riyâset eder, nigâh-ı semâviyesiyle ecrâma hayât ifâza eyler, onların âhengini nizâm altında bulundurur idi, Uranie, bu hâkdâna mahsûs ağırlıkların fevkinde cevval olur bir rûh-ı melekâne idi.*» Burada kaynak metindeki edebî tasviri bozan dört kusur var: 1) «*comme autrefois*», «her zaman olduğu gibi» değil, «eski zamanlarda olduğu gibi» demektir ve bu ifadeyle müellif Yunan esâtirine atıfta bulunmaktadır. Mütercim, ifadesinde bu ima kaybolmuştur. 2) Mütercim, «zannolunup» demekle, bu peri inancının aslı olmadığını beyan etmiştir; bu ise metnin ruhuna aykındır. Çünkü metinde peri, hakikî bir varlık gibi tanıtılmıştır. Bu ise, bâhusus bir "aynen tercüme"de pek vahim bir hatâdır; çünkü mütercim, kendi dünyâ görüşünü tercümesine aksettirmiştir. (Hâlbuki "uyarılanmış tercüme"de bu işlem, bir hatâ olmazdı.) Vâkıa, peşinen ve dürüstçe, «mesleğine muvâfik bulmadığı satırları geçeceğini» beyân etmiştir, lâkin burada bir atlama değil, tahriif

bahis mevzûdur. Her hâlıkârda, mütercim, mâdemki müellife bu noktada mutabık değildir, ister bir cümle veya kelimeyi atlasın, ister ona bir itirazı olsun, bunu bir dipnot veya köşeli parantezle tasrih edip okurunu yanıltmaktan kaçınmak zorundadır. 3) Müellif, «semâvî nazarı yıldızkürelere can verip kalblerini yönlendiren Astronomi perisi» hayâliyle, Yunan esâtirine muvâfık olarak yıldızları şahıslanmış, canlı varlıklar gibi tasvir etmiştir. Aksine, mütercim, «onların âhengini nizâm altında bulundurur idi» şeklindeki ifadesiyle bu hayâli bozmuş, onları cansız madde olarak göstermiştir. 4) Mütercim, «bu hâkdâna mahsûs ağırlıklar» ifadesiyle, çeviri veya harfiyen tercüme yapmıştır; zîra «lourdeurs terrestres» tâbirini Türkçeye bire bir nakletmiş ve bu da Türkçede mânâsız olmuştur. Hâlbuki müellif, bu tâbirle Yerküreyi fiziki bir varlık olarak göstermiş ve onu, yukarılardan onu gözeten bir mücerred varlıkla zıtlıştırmıştır.

Bir de, mütercim, bu parçanın sondan bir evvelki cümlesini atlamıştır: «*Chloé n'est point instruite, il faut que l'indiscrète et curieuse Lycénion se charge d'instruire Daphnis.*» : «Chloé câhildir ve o pek meraklı, üstelik boşboğaz Lycénion'un Daphnis'e ders vermesi gerekecektir.» Bu cümlesiyle, müellif, Eski Yunan'ın bir çoban hikâyesine ("roman pastoral") atıfta bulunmaktadır: *Dafnis üe Kloé*. Longus isminde bir müellife atfedilen bu hikâye, çobanlar tarafından büyütülen biri kız (Kloé), öteki erkek (Dafnis) iki yetim yeni yetmenin birbirlerine olan sâfiyâne aşkını anlatır. Liseryon, Dafnis'e cinsî bilgiler veren hafîmeşrep bir kadındır. Halk tarafından çok tutulan bu hikâye, Fransız edebiyatında ve plastik sanatlarında pek çok esere ihâm kaynağı olmuştur. (Dic. de cult. gén. 1993: 493) Müellif, bu hikâyeye atıfta bulunarak, toy delikanlının âşıkane hayâlperestliğiyle alâkali tasvirini kuvvetlendirmiş ve ona biraz daha edebî bir çeşni katmıştır. Mütercim ise, bu hikâyenin Türk okurunun tamamen meçhûl olması sebebiyle onu metnine dâhil etmeye lüzüm görmemiş olsa gerektir. Bu, kabul edilebilir bir tavidir. Şu kadar var ki bir "aynen tercüme"de bu atlamaya da bir dipnotla işaret edilmesi gerekirdi.

Bu parçadan son bir misâl olarak, bir de, noktalı virgülle ayrılmış şu iki cümleyi ele alalım: «*elle n'avait ni la chair troublante, ni le cûr dont les palpitations se communiquent à distance, ni la tiède chaleur de la vie humaine; mais elle existait pourtant, dans une sorte de monde idéal, supérieur et toujours pur, et toutefois elle était assez humaine par son nom, par sa forme, pour produire sur une âme d'adolescent une impression vive et profonde, pour faire naître dans cette âme un sentiment indéfini, indéfinissable, d'admiration et presque d'amour.*»

Birinci cümleyi, mütercim, Türkçede şöyle ifade etmiştir: «Ne sâfiyet-i rûhu ihlâl eyleyen kesif adaleye, ne fâsıla ile icrâ-yı darabân eden kalbe, ne de hayât-i beşerin hasâsinden olan aşk ve harârete mâlik değil idi.»

Evvelâ, "ne... ne..." edatlarıyla kurulan bu cümle, Türk nahvi bakımından kusurludur; çünkü onun, mantiken, "mâlik değil idi" değil, "mâlik idi" şeklinde olumlu bitmesi gerekirdi. Mâmâfih, bu Türkçede pek yaygın bir hata olduğu için şâyân-ı ihmâl addedilebilir.

Sâniyen, bir bütün hâlinde, mânâ aslına yakındır. Fakat üslûp itibâriyle ona denk göremiyoruz. Çünkü «sâfiyet-i rûhu ihlâl eyleyen kesif adale» tâbirinde, «sâfiyet-i rûhu ihlâl» kısmı mânâlı gelse de, sonrası bize fazla bir mânâ ifade etmiyor. Mütercim, bunu, aslındaki «*la chair troublante*» muâdili olarak düşünmüşse de isâbet etmemiştir. Onun, kelimenin hakikî mânâsına takılarak «kesif adale» dediği görülüyor; bu yüzden de ifâdeden bir mânâ çıkmıyor. Hâlbuki "chair"ın burada münâsip düşen mecazî

mânâlarından birisi, şehvet veya şehvî arzûlardır. Müellifin kasdettiği, bedendeki şehvî arzuların insanı durmadan dürterek onun sâf hislerini bulandırması, onu, hep, melekî hislerle behimî hisler arasında bir çekişmeye itmesi, bu yüzden de huzursuz kalmasıdır. Sâf bir varlık olan Uranî, şehvânî temâyüller barındıran bir bedene sâhip olmadığı için dâimâ huzur içindedir. Mütercimim ifâdesindeki «kesif adale»nin rûhî sâfiyeti neden ihlâl ettiği ise hiç anlaşılmıyor. Öte yandan, müellif, iki kelimelik pek veciz bir ifâdeyle derin mânâlar îma etmiştir. Mütercimim mânifeti, yine sanatkârâne veciz bir ifâdeyle aynı derin mânâyı verebilmektir. Yoksa tercüme edebî olamayacaktır. Öyleyse Türkçedeki muâdil ifâde ne olabilir? Meselâ şu karşılık teklif edilebilir: “azdıran bir nefis”. Çünkü bizde “nefis” kelimesinde şehvet mânâsı da mündemiçtir ve “azdıran nefis” deyince de, akla, daha ziyâde, şehvânî arzular gelmektedir.

Sâlisen, «fâsda ile icrâ-yı darabân eden kalb», «le çur dont les palpitations se communiquent à distance» ifâdesinin muâdili değildir. Bunun muâdili: “atışları duyulabilen bir kalb” olabilir.

Râbian, «la tîde chaleur de la vie humaine» ifâdesinin mukabili de, «hayât-ı beşerin hasâsinden olan aşk ve harâret» yerine, “insan hayâtının sıcaklığı” olabilir.

Bu durumda, bu edebî cümlelerin Türkçedeki dengi şöyle olabilir: “O, ne azdıran bir nefse, ne atışları duyulabilen bir kalbe, ne de insan hayâtının sıcaklığına mâlikdi.”

Bu pasajın ikinci cümlesine mütercimim bulduğu karşılık: «Her zamân saf, her zamân ulvî olduğu hâkte, hayâlî denebilecek bir âlemde yaşıyor idiye de bir rûh-ı mâsûm üzerinde şiddetli, derin teessürler, tahassüsler husûle getirerek o rûhdâ anlaşılmamış, anlaşılmaz bir istiğrâk, daha doğrusu bir aşk tevlid edecek kadar ismi de, cismi de beşeriyete karîb idî.» şeklindedir. Burada, bilhassa «hayâlî denebilecek bir âlem» ve «istiğrâk» gibi karşılıkların isâbetli olmadığını düşünürüz. Zira, “hayâlî”, “idéal”ın mukabili olmadığı gibi, “istiğrâk” (gark olma) da, Allah aşkıyle gönülün delup taşması yüzünden dünyayı unutma ve kendinden geçme mânâsıyla tasavvufî bir istlah olarak burada yerinde değildir. Bu cümlelerin de edebî seviye lâbâriyle aslıyla aynı veya aslına yakın bir karşılığı şöyle olabilir: “Buna rağmen, o, süfliliklerden uzak, sâf, mukemmel bir dünyâda kendince bir hayât sürmekte ve bununla berâber, bir delikanlı rûhanu şiddetle ve derinden sarsabilecek ve onda târifsiz, târif olunamaz bir hayranlık ve neredeyse bir aşk duygusu uyandırabilecek kadar da ismiyle, cismiyle beşerî olabilmekteydi.”

Uranî tercümesinden bir başka nümûnenin yer aldığı Tablo II’de, yıldızlar arası seyahat tasvirinin çok canlı, çok şâirâne bir sahnesi yer almaktadır. Mütercim, metni cümle cümle tâkip etmiş, herhangi bir ibâresini atlamamış ve aslına benzer bir edebî metin inşâna muvaffak olmuştur. Yalnız, tercüme, devrin edebî zevklerine uygundur. Halktan birinin anlayamayacağı birçok terkip ve Arapçaya göre çokluk yapılmış kelime ihtivâ etmesinde, bu âmilin müessir olduğu anlaşılmaktadır. Fakat metnin bu yapısı, onun hedefiyle mütenâkidir. Çünkü o, geniş halk kesimlerine, sürükleyici bir roman örgüsü içinde ve astronominin o günkü tesbitleri çerçevesinde, kâinatın yapısı hakkında bilgi vermek maksadını gütmektedir.

TABLO II: MEHMED ÂKİF'İN URANİE TERCÜMESİNİN ASLIYLA MUKAYESESİ

Kaynak Metin (Flammarion; Uranie;

1889; éd. de 1991, pp. 15-17)

A mesure que nous montions, notre soleil diminuait de grandeur. Bientôt il descendit au rang d'étoile, puis perdit toute majesté, toute supériorité sur la population sidérale, et ne fut plus qu'une étoile à peine plus brillante que les autres. Je contempnais toute cette immensité étoilée au sein de laquelle nous nous élevions toujours, et je cherchais à reconnaître les constellations; mais elles commençaient à changer sensiblement de formes, à cause de la différence de perspective causée par mon voyage; la Voie lactée s'était déroulée sous notre vol comme une cascade de soleils en fusion tombant au fond de l'infini, les étoiles dont nous approchions roussaient de flambements fantastiques, lançant comme des fleuves de lumières, des irradiations d'or et d'argent, et nous aveuglant de fulgurantes clartés. Je crus voir notre soleil, devenu insensiblement une toute petite étoile, se réunir à la constellation du Centaure, tandis qu'une nouvelle lumière, pâle, bleueâtre, assez étrange, m'arrivait de la région vers laquelle Uranie m'emportait. Cette clarté n'avait rien de terrestre et ne me rappelait aucun des effets que j'avais admirés dans les paysages de la Terre, ni parmi les ions si changeants des crépuscules après l'orage, ni dans les brumes indécises du matin, ni pendant les heures calmes et silencieuses du clair de lune sur le miroir de la mer. Ce dernier effet est peut-être celui dont cet aspect se rapprochait le plus, mais cette étrange lumière était, - et elle devenait de plus en plus - vraiment bleue, bleue non d'un reflet d'azur céleste ou d'un contraste analogue à celui que produit la lumière électrique comparée à celle du gaz, mais bleue comme si le Soleil lui-même eût été bleu!

http://www.spiritisme.net/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=133&Itemid=14
(16.11.2008)

Hedef Metin (M. Âkif Terc.; 1998)

Biz yükseldikçe şemsin azâmeti teferrî ediyordu. Mütâakiben kevkib derecesine, daha sonra âlem-i kevâkib sükkânı üzerindeki olanca nûchân ve ulviyetini kaybederek sâir sevâbîten pek az parlak bir kevkib derecesine indi.

Derûnunda âleddevâm yükselmekte olduğumuz bu fezâ-yı müevkelaî temâşa ederken burçları tanımaya çalışıyordum. Fakat seyâhatimiz âkizâsinca hâsıl olan tehallûf-i menâzerden dolayı bunların şekilleri hiss olunacak derecede değışmeye başlamış idi. Kehlâgan, sâha-i tayârânımız altında dağlarak, zübân hâlinde bulunan birçok şemsüsün a'mâk-ı fezâyı inşâb eden şecâlelerini andırıyordu. Yaklaşmakta olduğumuz yıldızlar enhar-ı nûrânîr gibi etrâfa âhîm, gümüş renginde şâllar saçarak ve o şiddetli, rengârenk ziyâlarıyla gözlerimizi kamaştırarak âida hayret verir parıflarla akıp gidiyorlardı.

Uranie'nin beni çekip götürmeide olduğu cihetten bana doğru hafif mâvimsi, oldukça garîb yeni bir ziyâ geldiği sırada belli belirsiz, gayet ulak bir kevkib şeklini alan şemsüsün Sairtur burcuna ilihak eylediğini görüyorum zannettim. Hâkdânî ziyâlara hiçbir vohile benzemiyen bu yeni ziyâ, arzin nazar-rûbî menâzerimden duyduğum teessürâtn birini andırıyordu. Ne fatândan sonraya tesâdüf eden şalakların evvâr-ı herdem-inkilâbî âsârında, ne sabâhen o bîkarâr sisleri içinde, ne denizin sath-ı âyinedârına âkseden mehtâbın sâbit ve sâkit zamânlarında tehasşüsün bu târlüsünü görmemişim. Ona en ziyâde yaldâzan manzara, ihtimâl ki şu sonrakidir. Fakat o ziyâ-yı garîb gerçekten mâvî idi ve gâzide mâvîliği ziyâdeleştirdi. Bu mâvîlik ise, lâciverd-i semânın bir irîkâsi, yâhud ziyâ-yı elektrîkînin ziyâ-yı gazîyle mukayyesinden hâsıl olma nev'inden bir tehâlûf-i levn değî. Öyle bir mâvî idi ki güvâ bizzât güneş mâvî olmuş idi.

(Şengüler neşr 1990: 5/359-360)

Tablo III'de yer alan parçada ise, müellif, Kâinattaki diğer hayat şekillerini anlamak için Dünyadaki bakış açısını tamamen değiştirmek lâzım geldiğini izah etmekte ve sonra başka dünyalardan bir tanesinde gördüğü bir sahneyi tasvir etmektedir.

TABLOIII: MEHMED ÂKİF'İN URANIE TERCÜMESİNİN ASLIYLA MUKAYESESİ

Kaynak Metin (Flammarion; Uranie; 1889;
éd. de 1991, pp. 24-26)

Hedef Metin (M. Âkif Terc.; 1998)

«Il faut, continua-telle, se dégager entièrement des sensations et des idées terrestres pour être en situation de comprendre la diversité infinie manifestée par les différentes formes de la création. De même que sur votre planète les espèces ont changé d'âge en âge, depuis les êtres si bizarres des premières époques géologiques jusqu'à l'apparition de l'humanité, de même que maintenant encore la population animale et végétale de la Terre est composée des formes les plus diverses, depuis l'homme jusqu'au corail, depuis l'oiseau jusqu'au poisson, depuis l'éléphant jusqu'au papillon, de même, et sur une étendue incomparablement plus vaste, parmi les innombrables terres du ciel, les forces de la nature ont donné naissance à une diversité infinie d'êtres et de choses. La forme des êtres est, en chaque monde, le résultat des éléments spéciaux à chaque globe, substance, chaleur, lumière, électricité, densité, pesanteur.

«Les formes, les organes, le nombre des sens - vous n'en avez que cinq, et ils sont assez pauvres - dépendent des conditions vitales de chaque sphère. La vie est terrestre sur la Terre, martienne sur Mars, saturnienne sur Saturne, neptunienne sur Neptune, c'est-à-dire appropriée à chaque séjour, ou pour mieux dire, plus rigoureusement encore, produite et développée par chaque monde selon son état organique et suivant une loi primordiale à laquelle obéit la nature entière: la loi du Progrès.»

Pendant qu'elle me parlait, j'avais suivi du regard le vol des êtres aériens vers la cité fleurie et j'avais vu avec stupéfaction les plantes se mouvoir, s'élever ou s'abaisser pour les recevoir; le soleil vert était descendu au-dessous de l'horizon et le soleil orange s'était élevé dans le ciel, le paysage était décoré d'une coloration féerique sur laquelle planait une lune énorme, mi-partie orangée et mi-partie verte. Alors l'immense mélodie qui remplissait l'atmosphère s'arrêta, et au milieu d'un profond silence j'entendis un chant, s'élevant d'une voix si pure que nulle voix humaine ne pourrait lui être comparée.

(http://www.spiritisme.net/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=155&Itemid=14) (16.11.2008)

...Aşağıdaki sözleri ilâve etti:

«Tecelliyât-ı muhtelife-i hilkaten husûle gelen nâmütenâhi telerrûât idrâk mertebesinde bulunmak için havâs ve efkâr-ı beşeriyeden kâmilten tecerrüd etmek lâzîm eder. Nasıl ki tâ teşekkülât-ı arzîyenin ilk devrelerinde bulunan mahlûkât-ı acîbeden nev'-i beşerin zühûruna kadar seyyâreniz üzerindeki ecnâs-ı mevcûdât devirden devre tabe'dül etmiştir, nasıl ki arzda bulunan ervâ-i hayvanât ve nebâtât insandan mercana, kuştan balığa, fîden keleşe varınca kadar son dercede muhtelif bir takım eşkâlden terakküb eylemiştir, işte aynı suretle, fakat gayr-i kâbil-i kıyas bir vür'atle semânın hadsiz hesapsız mevâkinde kuvve-i fîtra zev'i-ervâhi, cemâdât nâmütenâhi bir ihtilaf ile ibdâ eylemiştir. Mahlûkâtın eşkâli avâlimin kâffesinde maddâ, harâret, ziyâ, elektrikiyet, kesâlet, sîdet gibi her küreye mahsûs bulunan havâssın neticesidir.

«Eşkâl, âzâ, aded-i havâs -ki sizde beye bâliğ ve oldukça kılliyetsizdir- her kürede hükûmfermâ olan yerât-ı hayâtîyeye tâbidir. Hayât, Arz üzerinde arzî, Merih üzerinde merihî, Zühâl üzerinde zühâlî, Neptun üzerinde nebûnîdir. Yâni her mekânın kendine mahsûs olmak, yâhud daha doğru bir ifade ile, her âlemin hâlet-i uzviyesine göre ve tabiat-ı külliyenin arz-ı tebâiyet eylediği kanûn-ı umûmiye tâbî bulunmak üzere tahassul ve tevessü eder ki o kanûn da kanûn-ı terakkîden ibdrettir.»

Şu müşâfefe esnasında nazarımla o mahlûkât-ı havâiyenin çiçeklerle müzeyyen bir şehre doğru uçtuklarını tâkîb etmiş de nebâtâten harekette ve onları istikbâl için yükseltmekte, eğilmekte olduklarını kemâl-i hayrette görmüştüm. Yeşil güneş ufku tahtına imiş, sarı güneş ise yükselmış idi. Meski bir reng-i hânkânûmâ peydâ eylemiş idi ki üzerinde yarısı yeşil, yarısı taruncu cesim bir kamer cevâlin ediyordu. İşte o zamân havâ-yı nesîmiyi doldurmakta olan o âheng-ı bilhûdûd tevakûf etti, derin bir sükût içinden bir zemzeme-i sâmiânüvâz işittim. Öyle bir sadâ-yı sâf ile yükseliyordu ki hiçbir sadâ-yı beşer bunarla mukayese olamazdı.

(Şengül: negri1990: 3/364-366)

Mütercim, burada da asıyla aynı ayarda denebilecek, zevkle okunan bir edebî metin inşasına muvaffak olmuştur. Hiçbir ibâreyi atlamamış ve ilmi tâbirlere de isâbetli mukabiller bulmuştur. Hattâ, o devrin zihniyetiyle, belki de atlaması veya değiştirmesi beklenebilecek ilk iki paragrafı dahi (ki bunlarda Tekâmül Nazariyesine uygun bir izah bahis mevzûdur), sadâkatle nakletmiştir. Yalnız, son paragrafta, "turuncu güneş" diyeceğine "son güneş" diyerek bir hata yaptığı görülüyor. Fakat, bunun bir zühûl eseri olduğu, hemen devâmında, «yanısı turuncu cesim bir kamer» demesinden bellidir.

Bu parçadaki bir tek tâbirde, aslından uzaklaşmıştır ki o da 1. paragraftaki «les forces de la nature» tâbirini «kuvve-i fâtra» ile karşılmasıdır. Mütercim, bu sûretle, aslıdaki «tabiat kuvvetleri»'ne «yaratıcı kuvvet» demiştir. Burada hatırlamak gerekir ki Kur'an-ı Kerim'in 35. Sûresi, "Fâtr Sûresi"dir ve «Elhamdü'lillahi fâtr-ı semâvâti ve'l-arz...»: "Semâların ve Arzın Yaratıcısı Allah'a hamd olsun!" cümlesiyle başlamaktadır. Binâenaleyh, mütercim, «kuvve-i fâtra» tâbirıyla, bütün «zevilvâh ve cemâdâtı ibdâ eden (canlı ve cansızları yoktan vâ' eden)» bir Hâlik'in varlığını işâret etmiştir ki bu, metnin aslından uzaklaşmadır. Peşinen, «aynen tercüme» yapmakla beraber, «mesleğine muvâfık bulamadığı satırları geçeceği» ikazında bulunduğu ve ayrıca eser de Allah'a inanan bir müellife âit olduğu için, mütercim, bu tercihinde, bir dereceye kadar mâzur görülebilir. Şu var ki, daha evvel de tasrih ettiğimiz gibi, elimizde bir uyarılama değil, "aynen tercüme" metni bulunduğu için, mütercimden, bu gibi hâllerde, bir dipnotla okurunu ikaz etmesini beklemek hakkımızdır.

Bu kısımda, mütercimin, pek güzel cümlelerle, âdeta Fransızca asıyla yarıştığı müşâhede ediliyor. Fransızcadan yapılan aslına sâdik tercümelerin Türk nesrini nasıl inkişâf ettirdiği bu örnekte de gayet açıktır. Meselâ, 1. paragrafın "de même que" kalıbıyla teşkil edilmiş oldukça uzun 2. cümlesini, yine tek cümleyle "nasıl ki... nasıl ki... işte aynı sûrele..." kalıbını kullanarak Türkçede de başarıyla ifâde etmiştir.

Tercümenin cümleleri, Türkçenin nahvine aykırı düşmeden, asıllarını çok yakından tâkip etmekte, ifâde tarzları asıllarına çok benzemektedir. Meselâ 2. paragrafın ilk cümlesi:

«Les formes, les organes, le nombre des sens - vous n'en avez que cinq - et ils sont

«Eşkâl, âzâ, aded-i havâs > -ki sizde beşe bâliğ ve

assez pauvres - dépendent des conditions vitales de chaque sphère.»

oldukça kifâyetsizdir- her kürede hükümfermâ olan zerâât-i hayâtîyeye tâbidir.»

Son paragrafın 1. cümlesinde ise, Fransızca aslında iki cümle "et: ve" bağlacıyla birbirine eklenmişken, mütercim, bu geçişi «tâkib etmiş de» ifâdesindeki "de" bağlacıyla yapmıştır. Bu da, onun, metnin aslına körü körüne tâkip etmediğinin, bir taraftan aslına sâdik kalırken, diğer taraftan da Türkçede en güzel söyleyişi yakalamaya çalıştığının bir alâmetidir.

Ve şu cümleler:

«Mevki bir reng-i hârîkanümâ peydâ eylemiş idi ki üzerinde yanısı yeşil, yanısı turuncu cesim bir kamer cevelân ediyordu. İşte o zamân havâ-yı nesimiyi doldurmakta olan o âheng-i bîhudûd tevakkuf etti; derin bir sükût içinden bir zembere-i sâmi-anûvâz içittim. Öyle bir sadâ-yı sâf ile yükseliyordu ki hiçbir sadâ-yı beşer bununla mukayese olunamazdı.»

Bunlar, aslına aratmayan güzellikte edebî ifâdelerdir.

Netice olarak, Mehmed Âkif, Arapça ve Farsça gibi iki Şark lisâni yanında, büyük bir azimle, Fransızca'yı da hakkıyla öğrenmiştir. Fransızca'yı öğrenmekteki maksadı, hem umûmî olarak Fransız kültüründen ve bu meyânda Fransız edebiyâtından istifâde ederek kendini yetiştirmek ve kendi şahsında, eserleriyle, dolaylı olarak, bu hayırlı tésirden Türk edebiyâtını da istifâde ettirmek, hem de edebî ve fikrî türden tercüme yapılarak Türk okuruna doğrudan fayda sağlamaktır. Kültür ve edebiyâtımız hesabına büyük yazık ki onun Fransızcadan edebî tercümesi, ancak onda bir kadârını tercüme edebildiği Uranie ile sınırlı kaldı. Bir diğer tâlihsizliğimiz de, bu mahdut tercümenin onun henüz nesrinin durulmadığı, hâlâ, terkipler ve çokluk hâlleri bakımından Divan nesrinin tésiri altında bulunduğu ilk gençlik çağına âit olmasıdır. Olgunluk çağında, Said Halim Paşa'dan yaptığı tercüme, Türkçenin en güzel nesir örneklerindedir. Ne var ki, bunlar, edebî olmaktan ziyâde fikrî tercümeleerdir ve buna mebrî değerlendirilmeleri de farklı olmak zorundadır.

Her ne olursa olsun, Uranie tercümesi üzerindeki tedkikimiz, şu değerlendirmeyi yapmak için kâfidir:

Mehmed Âkif, edebî zevk ile faydalı bilgiyi, rüyâ ile hakikati birleştiren bir kitabı "aynen", yâni aslına olabildiğince sâdik kalarak tercüme stratejisi benimsemekle beraber, bir taraftan, dürüst bir tavırla, peşinen, eserin, kendi dünya görüşüyle bağdaşmayan kısımlarını atlayacağını veya değiştireceğini beyân ederek bu "aynen tercüme" esâsına fikrî bir tahdit koymuş, diğer taraftan da, "harfiyen" veya aslına sadâkate aşın giden bir tercüme anlayışıyla hem Türkçenin nahvine zarar vereceği, hem de edebî tercümede, aslındakine benzer bir tat verebilmek için (ki bu tür tercümede esâs olan budur), Türkçede aynı tésiri yapacak en münâsip söyleyişi yakalamak, bunun için de aslıdaki söyleyişe taassupla bağlı kalmamak gerektiği şuduruyla hareket etmiş ve bâzı nakîselerine rağmen, aslındakine benzer bir edebî metin inşâ etmeye muvaffak olmuştur.

Gönül isterdi ki Mehmed Âkif'i çok seven bir edib mütercimimiz, tercümesi yarım kalmış bu eseri, onun Türkçe zevkine ve tercüme anlayışına sâdik kalarak tam metin hâlinde ve mufassal bir tanıtma yazısıyla Türk edebiyâtına kazandırsın ve tercümesini de Rahmetliye ithâf ederek onun rûhunu şâd etsin!

KAYNAKÇA:

- BERMAN, Antoine. Pour une critique des traductions: John Donne, Paris : Gallimard, 1995
 CÜNDİOĞLU, Dücane. Bir Kur'an Şairi, Mehmed Akif Ersoy ve Kur'an Meâlî, İstanbul: Gelenek YI., 2004, 2. baskı (ilk baskı: 2000)
 Dictionnaire de culture générale, rédaction dirigée par Alain Rey, Paris: Ed. Le Robert, 1993 (Ère éd. en 1974)
 DÜZDAĞ, Ertuğrul. Mehmed Âkif ERSOY, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2002 (3. baskı: ilk baskı: 1988)
 EŞREF EDİB (Fergan). Mehmed Âkif. Hayatı – Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, 1. cilt, İstanbul: Sebülreşad Neşriyatı, 1381 – 1962 (ikinci tab'ı: ilk tab'ı: 1938)
 FLAMMARION, Camille ve Uranie hakkında İnternet kaynakları:
 - (http://fr.wikipedia.org/wiki/Camille_Flammarion) (5.3.2008)

- (<http://r0.org/personne/VFlammariionCamille/index.html>) (5.3.2008)
- (<http://spirite.free.fr/sujetdumoisi/sujet51.htm>) (5.3.2008)
- (<http://www.sdv.fr/pages/adamantine/Mars21.html>) (5.3.2008)
- (<http://www.astrofiles.net/article53.html>) (5.3.2008)
- (<http://gallica.bnf.fr/>) (18.6.2008)
- (<http://www.culture.gouv.fr/culture/flammariion/livre/livre.htm>) (16.11.2008)
- (http://www.nouvelle-spiritualite.com/livre.php?identifiant=dieu_nature_complet) (16.11.2008)
- FLAMMARIION / MEHMED ÂKİF. "Uranie", Resimli Gazete, 30 Rebiyülevvel 1316 / 18 Ağustos 1898, No 87, ss. 1142-1144; 3 Recep 1316 / 17 Kasım 1898, No 88, s. 1156; 24 Recep 1316 / 8 Aralık 1898, No 91, s. 1192
- HÂLİD ZİYÂ (Uşaklıgâ). Kırk Yıl, (Yayına Hazırlayan: Nur Özmel Akın), İstanbul, Özgür YL, 2008 (ilk neşri: 1935)
- İSMÂİL HABİB (Sevâki). Avrupa Edebiyatı ve Biz. Carptan Tercümeleler, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. cilt: 1940, 2. cilt: 1941
- KUNTAY, Mîdhat Cemal. Mehmed Âkîf, İstanbul: Leyla ile Mecnun YL, 2007 (5. baskı; ilk baskı: 1939)
- LEVEND, Ağâh Sırrı. Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara: Türk Dil Kurumu YL, 1972
- MEHMED ÂKİF. Safahat, Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Sütun Yayınları, Kasım 2007 [sdv.fr](http://www.sdv.fr) (<http://www.sdv.fr/pages/adamantine/Mars21.html>) (5.3.2008)
- ŞENGÜLER, İsmail Hakkı (Hazırlayan). Mehmed Âkîf Külliyyatı. Açıklamalı ve Lugatçeli, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 10 cilt, c. 5: 1990 (7. baskı: 2000, Hak Yayıncılık) (Son tashih: M. Ertuğrul Düzdağ)
- YASA, Ş. Alparslan (2004). "La Contribution de la langue française à la formation d'une nouvelle conception de la langue turque (Fransızca'nın, Yeni Bir Türkçe Anlayışının Teşekkülüne Katkısı)", Hacettepe Üniversitesi'nde 12-14 Mayıs 2004 tarihlerinde düzenlenen milletlerarası Türkiye, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Frankofoni Kolektümü'na sunulan tebliğ; Colloque de Francophonie en Turquie, dans les pays balkaniques et de l'Europe orientale, İstanbul: Les Éditions ISIS, 2005, pp. 519-539
- YASA, Ş. Alparslan (2005). "Tercüme Bilimine Bir Katkı Olarak Türk Tercüme Tarihi Hakkında Bazı Tesbitler", 21-26 Kasım 2005 tarihlerinde T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen ("Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etki ve Katkıları" konulu) Uluslararası 6. Türk Kültürü Kongresi'nde sunulan tebliğ; Yarıyay sitesinde yayımlandı.
- YASA, Ş. Alparslan (2008-1). "19. Asır Türkiye'sinde Tercüme Anlayışının Gelişmesi (Télémaque Tercümeleleri Örneği)" H.Ü. Edebiyat Fak. Mütercim-Tercümanlık B. tarafından Ankara-Beytepe'de 11-12 Mayıs 2006 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Çeviribilim Sempozyumu'nda sunulan tebliğ; Uluslararası Çeviribilim Konferansı Bildirileri, Çeviribilimde Yeni Ufuklar, 11-12 Mayıs 2006, Yayına Hazırlayan: Asalet Erten, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2008, ss. 267-295
- YASA, Ş. Alparslan (2008-2). "Mütercimlerimiz Türkünün Gelişmesine Katkısı", 20-24 Ekim 2008 tarihlerinde, Ankara'da, Bilkent Otel'i'nde Türk Dil Kurumu'nun ev sahipliğinde tertip edilen VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda sunulan tebliğ
- YASA, Ş. Alparslan (2008-3). "Şemseddin Sâmî'nin Tercüme Anlayışı ve Bu Anlayışın Türkünün Gelişmesine Katkısı", 20-21 Kasım 2008 tarihlerinde, Ankara'da, Başkent Üniversitesi'nin ev sahipliğinde tertip edilen I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan tebliğ

EKLER:

Ek 1: *L'URANIE* ROMANIN MÜELLİFİ CAMİLLE FLAMMARION'UN
(1842-1925) GENÇLİK VE İHTİYARLIK RESİMLERİ

Le dernier portrait de C. Flammarion

(<http://r0.org/personne/FlammarionCamille/index.html>) (<http://www.astrofiles.net/article53.html>)
(5.3.2008) (5.3.2008)

Ek 2: FLAMMARION'UN
TABİATTAKİ HÂRİKULÂDE NİZÂMDAN HAREKETLE
ALLAH'IN VARLIĞINI İSBÂT ETMEYİ HEDEF ALAN ESERİ

(http://www.nouvelle-spiritualite.com/livre.php?identifiant=dieu_nature_complet) (18.11.2008)

Ek 3: URANIE ROMANININ KAPAĞI VE 1891 BASKISININ İÇ KAPAĞI

(<http://spirite.free.fr/sujetdumois/sujet51.htm>) (5.3.2008)

(<http://gallica.bnf.fr/>) (18.6.2008)

EK 4: 18 AĞUSTOS 1898 TARİHLİ RESİMLİ GAZETE'DE URANİE TERCÜMESİNİN

1. TEFRİKASI

(M. Ertuğrul Düzdag'ın Arşivinden)

1716 نه 18 جولای 1898

6 Ağustos 1898

1112

ایستیک پرستلما قالی کسوره باشلاردا
گندی مزالی سیرجه خیلالی عیسه
مواج اولان اولغولوق لیلی معا کوریمین
برجهوق عیالیق - مایوخ سورولنلره توفیق
ایدر قورور. خانیمین یوریمدی شوقی
یقلانلار. ایسز لاط لوصالین سوسدا
ایتمدی. وکای چسولون ایلمین حقی بیس
حالات کدیمه قلیق اولمکسه اعیسایک
ایلمورده ایلمیسی. ماهیعی هرز اولمک
ایلمدیگیز سر یوسان عیله - باغیشله
باید دایمک کلمیسی ساسیمره توفیق
کلیر. زری حیران ایدر. برجهوق سساق
ازان ایدر بر سسوق قاب. برجهوق بر
هیکل - خصوصیت رهسکی - قیسز -
یکی رهیمین اولمور. قان جولانه باشلار
یاسوره هودان کولوب ایدر. سیکل فکر
قیروست اولان سپهرمین بقی عیالیق
کئی کیمده شیکل ایله شتتکله ویشان
دماقرده. مویجهسوک قالیق. ایستیک بر
دور. هر دایمک ایستیکلی. سیکل بیبا.
چیس. روز کرا کرا کرا سیکلکولوب کدیمی
ایقلان ایلمین برشیلیم.

تم ایقلان عیالیق. اول ایستیک طولار.
قالیق. اساس عیالیق. دهم سیده -
عیب طعاری رودکلی ساسلارین یازلم.
اوت. دمال اولمک. قریب قلد
ناچارک بولمده.

هر کون سامت اکیمن دور. قدر جان
عیالیق بر بوی. سیکلک دوشمه اولمور.
شیدم نجوم دیوارله دالم اولوب بر کیمه
اول شیطانلارین شیطانلار. سیکلک حوی
لیسی ساسلکلی اکتانلوقه ایشیموس بر
اقتدارک لیهالان مورا ایله اولان ساسلیق
قلمر ایستیکله اقلون ایستیک ایدوم. بر
عیالیق مزاج اولمور. ساسلک. بیلیم.
وکیل. اولمک ایستیکلر اولمق چیدون
ایستیک. ذهن لایله شیکله ساسلک اولمق
حاله ییک. ایستیکلر.

سایز ووریق اولمق اولمق ساس.
سایس موریق ایلی. کدیمک ساسله
مراق اولمق ساسله هرز ایستیکله.

ایک دن اولمق ساس. دومان.
تیکلن عیالیق. ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.
ایستیک اولمق ساس.

ÖZET

Mehmed Âkif'in Arapça, Fransızca ve Fransızcaya bîhakkın vâkıf olduğu ve bu üç dilden de muhtelif tercüme yapıp; bilinmektedir. Fransızcadan yaptığı tercüme edebiyat, siyaset ve gazetecilik sahalarına âit üç farklı metin türündedir. Şimdiye kadar Mehmed Âkif'in hiçbir tercümesi tercüme bilimine dayalı bir yaklaşımla incelenmemiştir. Bizim çalışmamızda, böyle bir yaklaşımla, onun Fransızcadan yaptığı tercüme türünde durulmaktadır. Bunların içerisinde en dikkat çekici olanı, bir edebî metin türü olarak Uranie'nin tercümesidir. Bu tercüme esas alarak edebî tercüme mes'elesinin muhtelif yönlerini tartışmak mümkündür.

Bu çalışmanın hedefi, hem tercüme anlayışı, yâni mütercim yönüyle Mehmed Âkif'i daha yakından tanımak, hem de tercüme tarihimize ve tercüme bilimine katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Mehmed Âkif, edebî tercüme, tercüme bilimi, Türk tercüme tarihi.

TRADUCTIONS DE MEHMED ÂKİF DU FRANÇAIS VERS LE TURC

On sait que Mehmed Âkif avait une connaissance profonde de l'arabe, du persan et du français et qu'il traduisait de ces trois langues mêmes vers le turc. Ses traductions du français appartiennent à trois genres textuels : littéraires, politiques et journalistiques. Jusqu'à présent, aucune des traductions de Mehmed Âkif ne fut l'objet d'une étude traductologique. Par ce premier travail nous avons le souci de suppléer du moins partiellement cette lacune par une réflexion traductologique sur ses traductions du français. Parmi celles-ci la plus intéressante du point de vue d'une telle réflexion est sans doute sa traduction d'Uranie, exemple de traduction littéraire. C'est aussi une bonne occasion pour nous de discuter des problèmes de la traduction littéraire en réfléchissant sur cet exemple. L'objectif de ce travail est donc multiple : mettre en lumière la méthode de traduction de Mehmed Âkif ainsi que sa personnalité de traducteur, contribuer à la traductologie en général et éclairer une page méconnue de notre histoire de la traduction.

Mots clés : Mehmed Âkif, traduction littéraire, traductologie, histoire de la traduction en Turquie.

TRANSLATIONS FROM FRENCH INTO TURKISH BY MEHMED ÂKİF

Mehmed Âkif's thorough command of Arabic, Persian and French, as well as the fact that he translated from the said languages into Turkish is acknowledged. His translations from French may be classified under three text types: literary, political and journalistic texts. None of Mehmed Âkif's translations has been analyzed in terms of the science of translation so far. In this study, the translations from French into Turkish produced by Mehmed Âkif are elaborated on from the point of view of the science of translation. Of all these texts, the most interesting is, without doubt, a literary text, the translation of "Uranie". It also presents a good opportunity to discuss the problems of literary translation from various aspects through serving as a starting point. The aim of this study is to shed light upon the translation method of Mehmed Âkif, as well as his identity as a translator, and to contribute both to the science of translation and to our translation history.

Key Words : Mehmed Âkif, literary translation, science of translation, history of translation in Turkey.